

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA
KNJIŽEVNOST
IN PROSVETO



LETNIK XXXVI.

ŠTEV. 10.

OKTOBER 1916

Vsebina oktoberskega zvezka:

1. Fran Albrecht: <i>Naš Bog</i>	433
2. Fran Govekar: <i>Film</i> . (Dalje.)	434
3. Útis: <i>Disharmonija</i>	441
4. Fr. Milčinski: <i>Aprovizacija. 2. Kalo in režija</i> . (Dalje.)	442
5. Utis: <i>Obrekovalcem</i>	448
6. Dr. Pavel Grošelj: <i>Astronomski pomenki</i> . (Konec prvega poglavja.)	449
7. K. M.: <i>Nekoč je bilo</i>	459
8. Útis: <i>Jesen</i>	460
9. Dr. Jož. A. Glonar: <i>Med reformacijo in romantiko</i> . (Konec prih.)	461
10. Fran Albrecht: <i>Na oljski gori</i>	470
11. V. K.: <i>Fran Valenčič in drugi</i>	476
12. Književna poročila.	478

l. P-k.: *Dr. Fr. Detela, Svetloba in senca*. — Dr. J. Š-r.: *Slovenska čitanka za državne obrtne šole*. — Š.: *Carniola. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* . . .

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 9 K 20 h, pol leta 4 K 60 h, četrt leta 2 K 30 h, za vse neavstrijske dežele po 11 K 20 h na leto.

===== Posamezni zvezki se dobivajo po 80 h. =====

Izdajatelj in odgovorni urednik: Valentin Kopitar.

Upravištvo v „Narodni tiskarni“ v Ljubljani, Knaflova ulica št. 5.

Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.



Fran Albrecht.

Naš bog.

Spočel si nas in vrgel iz teles
na prazno cesto, na neznan planet,
in ta je blažen, oni je proklet
od tebe, ki ti ni imena.

In nisi vprašal nas, če hočemo,
— o, jaz bi hotel biti vetru brat! —
in lačnim dal si žejo, žejnim glad
in solzo bôli in radosti.

In ko smo brez ponosa klicali,
da bi te našli, v svojo blazno noč,
smo te ustvarili, naša nemoč,
po svojem velem licu.

In ko zdvomili smo nad tabo, glej,
— ,da ne, da si' je ugibala lobanja —
izpregledali poslednja smo spoznanja
in videli: da si in nisi.

*Nekako pesni talent. A
kot xranjski VIII stelo za vodstva svojega razrednika
prof. Pivata z vseni fosfoli tu na okroglen*



Fran Govekar:

Film.

(Dalje.)

„Ne, vse ne!“ je ugovarjal praporščak dr. Ivan razvnet. „Ne pozabi neštivila mater, žen, sester, nevest, ki doprinašajo prav dandanes svoji brezmejni ljubezni neskončne žrtve! Nikdar ni stalo ženstvo višje kot v sedanji dobi!“

„Meni pa se je zdelo, da nikdar nižje!“

„Usoda, ki je pred vojno le po kapljah padala na ženstvo, se je vsula nanje kakor besen slap!“ je govoril praporščak. „Na milijone srečnih žensk se je čez noč izpremenilo v okamenele Niobe . . .“

„In na milijone se jih je pogreznilo v blato in temo!“ je odsekal Viktor.

„Tudi one so usmiljenja vredne žrtve vojne. Svet je še vedno bogat mučenic-svetnic, ki v bedi, sramoti in umiranju vzdržujejo živi ogenj nesmrtnega ideala!“

„O, o, to rad slišim, prijatelj pesnik! Ideali! Kakor pravljica iz davnih dni zveni na uho ta beseda. Pripoveduj, prepričaj me, — saj bi se dal tako rad prepričati. Ideali ženstva? Rusi trdijo, da ima ženska namesto duše le paro kakor pes,“ je govoril Viktor, „a Slovenec pravi celo, da je baba hudič. Kakor gad je ženska: raztrgaj jo na dvoje, a še skače vate in te pika. Bij jo, psuj, ponižaj do tal, a ona te objame, tepca, ter ti krohotaje izpije dušo.“

„Za boga, li nimaš matere, sestre . . . !?“ se je togotil Ivan.

„Ah, izjeme? So, gotovo so tudi izjeme, sicer bi se morali vsi moške že davno iz obupa in besnosti sami poobesiti in postreljati; toda celo naše matere, sestre, hčere . . . kdo ve, so li med njimi izjeme, ali pa niso bili in niso naši očetje, svaki, zetje tako topi, da niso bili in niso več sposobni aktivnega ali pasivnega odpora? Moški imamo vest, značaj, čast . . . ženske pa imajo le svoj živalsko sebični instinkt ter le na lastno korist zaostreno pamet!“ —

Radi smo ju poslušali, ker sta mnogo čitala in še več sama razmišljala, mi pa smo čutili, da je resnica sredi med njima. Polemiko je prekinil tovariš.

„Na Bledu sem se seznanil z njo,“ je začel pripovedovati Vladimir. „Na jezeru pri kohanju smo se shajali: on, inženir v

nekí tovarni tik primorsko-laške meje, ona, njegova žena in jaz. Že prvi dan smo plavali iz ločenih predelov skupaj ven na globoko jezero, in ko smo se vrnilí, smo se sončili v družbi kot stari prijatelji. Prav nič lep ni bil njen obraz; nasprotno, njena trobasta usta s prevelikimi zobmi so jo delala naravnost grdo. A stas je imela prelesten. V rafinirano koketni, le za največjo silo dostojni kopalni obleki je razkazovala svoje božanstveno telo smelo, samozavestno in brez najmanjšega sramu. A tudi brez nesramnosti. Zato pa je bila več kot lepa, namreč razburljivo pikantna.

Okoli osemindvajset, morda blizu trideset let je imela. Torej v dobi, ko je ženski čar najsilnejši. Vsaj zame in menda za vse moške, ki ne morejo biti več sentimentalni. Kakor solnce na pol-dnevni višini je ženska te dobe: ožarjeni še z vsemi čari mladosti, kipe njeni udje v najrazkošnejšem razcvitu, a njena kri je vrela od radostne strasti in neukrotljivega hrepenenja. Sprejemljive in darežljive v največji meri, poznavajoče vse mike, izraze in tudi življensko nedoknadno ceno ljubezni, jo dajejo in sprejemajo ženske v tej bujni dobi. Kakor v nestrpnem strahu so, da jim izginjajo poslednje prilike nepotvorjenega razkošja. Zato se jim mudi, da jih ne zamude. Proste vseh iluzij, že onstran groba idealov mladosti, so polne deklíške sanjavosti in preračunljive zapeljivosti, omahujoče iz ekstrema v ekstrem. In prav to jih dela najbolj mikavne.

Tudi ona je bila taka in zato me je očarala že prvi dan. Razžaljiv bi bil, če bi ji ne bil rekel, da je krasna. Še več! Takoj sem spoznal, da ne riskiram ničesar, ako jo povabim na sestanek. Smejala se je iz polnega grla na vsakršen dovtip, zavijala oči, se valjala in premetavala na solncu pred mano po deski, legala vznak in na prsi ter se šalila dvoumno, kakor bi bili najboljši znanci že od otroških let.

On, plavolas tih možiček z zlatimi naočniki in redkimi dolgimi rmenimi brčicami, jo je očividno oboževal in občudoval. Vedel se ni kot njen mož, nego kot njen pokorni sluga, ki se čuti srečnega, ako ga milostiva pogleda vsaj s koticom svojih čarobnih oči.

Razmerje mi je bilo torej jasno. Toda iz gole dostojnosti sem jo naprosil sredi plavanja za sestanek šele tretjega dne. Zasmejala se je naglas. „E, vi prosite kaj takega!“ je dejala. „Jaz sem pa že mislila, da ste kakor moj mož.“ — „Kakšen, prosim?“ sem vprašal, a v odgovor se je zasmejala še glasneje, se vrgla vznak in plavala kriče in pljuskajoč dalje.

Ko smo stopali ob obali na obed, se je oklepala inženirjeve desnice kot najudanejša soproga, vsa dehteča kot razcvela roža,

elegantna, ponosna in resnobna kot prava dama. Ali sem odletel? Ali sem se motil? —

Na večer sem porabil hipec, ko sva bila v letoviškem parku pri koncertu sama ter sem jo opomnil: „Na svoje vprašanje še nisem dobil odgovora!“ Zavrtela se je na peti, se zasmejala in stekla k skupini znanih gospodičen in gospej.

Torej sem se vendarle blamiral! Skoro zadovoljen sem bil, da je tako. Očital sem si, da sem si razlagal njeno razposajenost kar precej toli enostavno. V inženirju sem spoznal blago dušo, nadarjenega tihega človeka, ki se mi je zasmilil, če sem pomislil, da bi mu jaz prvi nastavil roge. Resnično. Zbudila se mi je vest in nekako odleglo mi je, da me je pahnila nazaj, še predno bi bil storil drugi korak k lopovskemu činu. Pa ostanimo pri flirtu, pri sladki teoriji! sem si dejal. Še bolje kot banalno grešna praksa, ki ubija vso iluzijo in poezijo. In bil sem srečen, da nisem občutil nobenega kesanja in obžalovanja.

Mirno, veselo smo prebili tisti večer ter se ločili prijateljski, odhajaje spat skoro s kokoši. Še pred deseto sem upihnil luč . . . Pet minut nato pa so se odprle duri moje sobe in se hitro zopet zaprle; po tleh so pritekale bose noge, dvoje močnih mehkih rok me je objelo in vroče ustnice so iskale po mojem obrazu. Po polnoči je zopet vse izginilo . . .

Tako je bilo poslej večer za večerom. Podnevi na jezeru razposajena koketa, na obali, v letoviškem parku in v restavraciji fina, kapricijozna, vedno resnobna dama, pred polnočjo razuzdana bakhantka . . .

Teden nato sta se vrnila na laško mejo. Poslovili smo se ljubeznivo, a z manirno hladnostjo. —

Dve leti je minilo otedaj. Te dni pa sem jo srečal roko v roki z madžarskim vojaškim asistenčnim zdravnikom — velikim, črnim, zarjavelim mladeničem očitno silne fizične vrline. Impozantna dama, vsa dehteča kot bujno razcveta roža, elegantna do najvišje rafiniranosti, ponosna kot kraljica in resnobna kot najmodrejša soproga. Pozdravil sem jo začuden, a jedva mi je odzdravila in šumela mimo mene. Stal sem pred zagonetko in strmeč buljil za njo.

„Jaz pa vam pravim: kdor žensko pogleda, da jo poželi, je že prešeštval ž njo v svojem srcu!“ zaslišim poleg sebe recitirati Matejeve evangelske besede v pridigarskem tonu. Ozrem se: bil je prijatelj odvetnik. Pozdraviva se in greva dalje.

„Z drugačnimi očmi sem gledal za ono damo,“ mu razlagam; „poznam njenega soproga, a ona hodi javno po ulicah roko v roki s tujim moškim.“

„Ne, to je bil njen sedanji mož,“ mi razloži odvetnik.

„Kako? Se je li ločila in omožila v drugič?“ —

„Slučajno sem bil pravni zastopnik njenega moža,“ je pripovedoval prijatelj. „Zanimiva istorija, vsaj ne vsakdanska. Ko so vdrli Lahi preko meje, so se naše čete umaknile na določeno obrambno črto, ozemlje pred to črto pa se je izpraznilo. Tudi tovarno, kjer je služil njen mož kot inženir, je hipoma ostavilo vse osobje in pobegnilo na varno za našo fronto. Med prvimi begunci v našem mestu se je pojavila ona. Njen soprog je moral ostati še v bližini s tropom delavcev, da reši iz tovarne, ako se še da kaj rešiti. Ponoči se je z vojaškimi patroljami in z delavci plazil preko kraških pustinj in peščenih lagun do tovarne ter dal odvažati in odnašati najdragocenejše aparate, knjige, blagajnico in razni materijal. Bil je vsak hip v smrtni nevarnosti. A rešil je svoji tovarni več, kakor bi bilo pričakovati. Nekaj dni nato pa so Lahi naperili svoje topove na tovarno, jo razsuli in kmalu tudi zasedli. Inženirjev urad se je preselil v Trst, delavce pa so odpustili vse do zadnjega. A kar nankrat so inženirja zaprli. Izkazalo se je, da je tekom let poneveril nekaj tisočakov iz blagajne za stavbna in lagunska dela. Poneverjenje je bilo toli spretno prikrito, da bi se ne bilo razkrilo nikdar, če bi ravnateljstvo ne dobilo anonimne ovadbe. Z nerazumljivo natančnostjo je izdajala višine izmaknjenih vsot in približno tudi datume, kdaj se je inženir pregrešil. Pregledali so stare knjige in pobotnice ter našli ovadbo potrjeno. Poklicali so inženirja predse in siromak je priznal vse. Povedal pa ni, čemu je porabil denar. Zaslišali so njegovo ženo, ki ni vedela ničesar, celo strmela je in ogorčeno izjavljala, da se dá takoj ločiti, ker s tatom ne more nikdar več živeti v zakonski zvezi.

Takrat so se tržaški sodni uradi preselili v naše mesto in s seboj so privedli tudi inženirja, da pričaka v tukajšnjih zaporih sodne obravnave. Nekega dne dobim poziv, naj ga posetim v ječi. Ko sem vstopil in zagledal tolstega možička z zlatimi naočniki in redkimi dolgimi rmenimi brčicami, sem ga spoznal. „Morda se me še spominjate,“ je dejal; „bili smo pred leti po nekem narodnem plesu skupaj v kavarni. Tudi moja soproga je bila z mano, vi pa ste imeli s seboj svojo soprogo in troje hčera.“ Da, resnično. Takoj mi je vstala pred očmi njegova burno vesela in glasno ščebetava

mlada ženka: živa koketa izredno elegantne toalete in prav velikomestno svobodnega vedenja. Ni mi bila všeč, a čutil sem, da žehiti iz nje neka omamna poltnost. — „In zato sem se osmelil prositi vas, da me posetite. Edini znanec ste mi v tem mestu med kazenskiimi zagovorniki. Toda zagovarjati me sploh ni mogoče. Prosim vas le enega: preglejte ves kazenski akt in poiščite v njem tisto anonimno ovadbo. Prosim, primerjajte pisavo in slog s temle pismom; potem mi povejte svoje mnenje!“

Izročil mi je pismo brez naslova in podpisa; očitvidno je odtrgal oba. Suhoparno pismo je govorilo o potovanju z Nabrežine v Ljubljano, o iskanju stanovanja, o draginji in o koncertu vojaškega orkestra v Zvezdi. Uganil sem izlahka, da je pismo pisala njegova soproga. Motno, kakor zamrle so zrle njegove oči skozi zlate naočnike, obraz mu je bil siv in medel, a njegove kretnje mirne, skoraj apatične. Hotel sem govoriti o njegovem zločinu, a odmajal je z glavo, se poklonil ter dejal: „Pustiva to za prihodnjic! Do svidenja!“ Nedvoumno me je odslovil.

Ko sem pregledoval sodni akt in našel tudi anonimno ovadbo, sem se zgrozil: ovadba je bila pisana z isto roko, ki je pisala pismo. Jasno je bilo: ovadila ga je lastna žena!

Ko sem vstopil zopet v njegovo ječo, mi je nestrpno planil nasproti. „Nisem se motil, kaj ne?“ je vprašal. Prikimal sem in mu vrnil pismo. Nervozno ga je zmečkal in raztrgal na drobne koščke. „O, vedel sem to takoj v prvem hipu!“ je vzkliknil. „Samo ona je mogla napisati tako ovadbo, ker le njej so bili znani moji grehi. Saj sem jih storil pod njenim neprestanim pritiskanjem, po njenem navajanju in le zanjo! Zaslužil sem dovolj, da sva mogla živeti — sama brez otrok — celo v skromnem razkošju. A ni ji bilo dovolj. Hotela je imeti vedno novih, vedno lepših in dražjih toalet, nakitov, luksusa, izrednih užitkov in lepot. Zahtevala je, da preživljava vsako leto par mesecev ob morju, na jezerih, na potovanjih . . . nikdar ji ni bilo dovolj zabave, doživljava in senzacije. In ker nisem mogel vsega plačevati iz svoje plače, me je mučila in zapeljevala tako dolgo, da sem poneveril prvi tisočak iz zaupane mi blagajne. Sklenil sem, da ga prislužim postrani in ga vrnem. A preden se mi je posrečilo poravnati prvo vsoto, sem moral poneveriti že drugi tisočak. In potem je šlo dalje kakor v sanjah. Jemal sem kakor nezaveden in brez volje, kadar je le zahtevala. Neomajno pa je živel v moji duši sklep: vse povrnem . . . vse poplačam . . . tat ne ostanem! Mučil sem se ponoči in podnevi z razmišljanjem: a s čim naj po-

vrnem? Kako naj poplačam? Odgovora nisem našel. Toda vse povrniti, vse plačati moram, moram! Le to je izpolnjevalo moje življenje in ga vzdržuje še danes . . .

„Vse drugo je odmrlo. Celo moja neizmerna, blazna, besna ljubezen do nje je umrla v mojem srcu . . . Imela je nešteto ljubimcev poleg mene, zakonskega moža. V Opatiji, v Lovranu, v Kraljevici, v Gradežu, na Bledu, v Rogatcu, na potovanju v Draždanah in Monakovem, na Dunaju in v Pragi . . . povsod, povsod, kjer sva se mudila zdržema vsaj štirinajst dni, je iskala novih senzacij in naslad.

„Spočetka sem se energično upiral, a zagrozila mi je, da me zapusti za vselej in ko sem ji očital vnovič njen greh, me je res ostavila ter se vrnila k svoji materi. Bilo mi je zblazneti brez nje; peljal sem se za njo, jo prosil, naj se vrne in trpel molče dalje. Toda zopet sem se uprl, zopet sem jo psoval ter jo hotel celo pretepsti, a pobegnila mi je domov in se ni hotela vrniti več. Zval sem jo nazaj, ji pisaril roteča pisma, a brez uspeha. Dobil sem le osorne odgovore njene matere, ki mi je očitala, da sem brutalen sirovež, ki njene krasne hčere nikoli nisem bil vreden ter sem jo le onesrečil. Dvakrat sem se peljal po njo, a skrila se mi je in nisem je mogel najti. Bil sem obupan, ker moja ljubezen do nje je postajala tem vrelejša, čim blaznejša in bednejša je bila. Pisal sem ji, da ji odpuščam vse in dajem popolno svobodo, samo pri meni naj živi. Nato se je vrnila.

„Zopet se je začelo prejšnje življenje, njena razuzdanost ni poznala nobenih mej, jaz pa sem se delal slepega in gluhega. Vstran sem pogledal, kadar bi moral zakričati od bolesti, v zid sem se obrnil in mižal, kadar je uhajala iz zakonske spalnice.

„Tako se me je iznebila, a zdaj hoče po sili postati povsem svobodna.

„Dobro vem, kako živi. Nekemu Madžaru je zmedla glavo tako, da bi jo vzel za ženo. Mlad je, močan in bogat. Graščino ima ob Blatnem jezeru in ogromna posestva, — peča se s svinjerejo na debelo, a vrhu tega je zdravnik in delničar pivarne v Pešti. Zato me je ovadila, da me uniči ter se odtrga od mene docela. Lahko bi se maščeval nad njo. Uničim jo lahko. A čemu? Usodi ne uide in tudi njena vešt bo končna najstrašnejša sodnica. Povedal sem vam to, da vam bo razumljiv moj zločin. Dajte mi častno besedo, da ne izdaste resniče sodišču pa naj se zgodi z mano karkoli!“ In pomolil mi je desnico.

Branil sem se, mu prigovarjal, naj si olajša svojo kazen, naj ne prizanaša propali ženi — zaman, moral sem mu obljubiti s častno besedo, da ne razkrinkam žene in da molčim proti vsakomur vsaj do njegove smrti . . .

Dva dni nato si je z ostrim robom kositarne skledice, v kateri so mu prinesli v ječo obed, prerezal žile na rokah, nogah in na vratu ter je izkrvavel. Njegova soproga pa je danes že omožena z madžarskim bogatašem“.

Tako mi je pripovedoval prijatelj odvetnik.

Tisti večer sva bila v najelegantnejši ljubljanski restavraciji. Sedela sva sama v kotu za okroglo mizo, nedaleč stran pa se je okoli dolge mize zbirala družba mladih madžarskih častnikov in zdravnikov.

Naenkrat je prišla tudi ona s svojim možem. Vse je poskočilo na noge, vsi so ji hiteli slačit plašč, odvzemat pompadurko in pah-ljačo ter ji odkazovat prostor ob sredini mize. Kakor kraljica ponosno se je nasmihala milostno na desno in levo, podajala konce svojih prstkov ter sedla šaleč se poleg svojega lepega moža, bliskaje z očmi in igraje z nedosežno gracijo najfinejšo svetsko damo.

„Ko bi vedeli tile častniki vse, kar veva midva o njej!“ je dejal prijatelj. „Kaj bi se zgodilo, če bi stopil jaz zdajle pred njo ter ji zabrusil v obraz: morilka, tatica, vlačuga!?“

„In kaj bi rekli, če bi to pritrdil še jaz iz — lastnih doživljanjev ž njo na Bledu?“ sem pripomnil.

„Ho, ti tudi? In kdo ve, koliko je še drugih, ki bi mogli govoriti, pa molče! Svet more menda sploh obstajati, ker drug o drugem ne vemo najvažnejšega, ali ker molčimo prav takrat, ko bi morali kričati!“

Tako sva modrovala in pritrjevala Shakespearu, ki je dejal, da

„Celi svet

gledišče je, možje in ženske vse

so le igralci, ki nastopajo,

odstopajo, a človek vsak vsaj sedem

zaigra vlog v življenju svojem tem . . .“

Kdor igra spretno, je plačan dobro in svet mu ploska, ga slavi, ne vprašajoč, li lopov je, li poštenjak; kdor slab, se norci rogajo mu, se smejejo gledalci, še pretepo ga siromaka, ki srečen je, da ne izgubi vsaj glave. Kdor bi motil igro, težko bi plačal svoj poskus; polomljenih kosti bi ležal pred gledališčem, psovan, zasmehovan. Zato pa pusti svet, naj se igra, objema, ljubi, vara, naj se množi in kolje

med seboj pijano: ti glej samo in smej se, smej tej pestri igri ne-
prestano!“

Tako je zaključil Vladimir svojo istorijo, Viktor pa je planil
k pianinu, zaigral „Ridi, Pagliaccio!“ in pel, pel, kakor ga nisem
čul še nikoli . . . Toda le dveh treh akordnih skokov mu je trebalo
in Canio se je izpremenil v Mefista pod Margaretinim oknom ter
je satansko hudobno zahreščal podoknico, krohotajoč se „Ho! ho!
ho! ha, ha, ha!“

(Dalje prihodnjič.)



Útis:

Disharmonija.

„Jaz hočem!“ — kot poljub me misel ta opaja.
„Ne morem!“ — dušo vso spoznanje to razdvaja.

V stoterih slikah v duši svet živi,
v stoterih barvah se v očeh preлива;
iz travce slednje vstaja slika živa,
iz cvetke slednje mi skrivnost dehti,
iz zraka govori s tisoč glasov,
iz lesov šumnih mi naproti veje
in žubori iz jézera valov,
iz petja sladkega najmanjše tice
in iz oči otroka se mi smeje,
iz smeha berem tajne, z lic device —
„Vse hočem zbrati, svetu vse podati!“
Srce mi misli in se veseli.
„V blesteče čem besede jih vkovati!“
A jezik le jeclja in — onemi.



Fr. Milčinski:

Aprozivacija.

2.

Kalo in režija.

Čas je resen. Gromski je njegov glas, ki kliče in vabi vesoljni narod na združitev vseh sil k odporu in delu, gromski in neodoljiv, in se njegovi sili ni moglo upreti niti branjevstvo prelepega predmestja Pasji dol. Šli so in si ustanovili društvo, koristno društvo „Koruzo“. — „Da si ne bomo,“ kakor je na ustanovnem zboru poudarjal velezaslužni predsednik Magajne, „v teh veličastnih dneh po nepotrebnem delali konkurence pri milu in petroleju ali se celo sami letali ovajat na policijo, saj je dovolj, da nas drugi!“

„Koruzo“ je bila ustanovljena in ne dovolj temu, je tudi delovala. Prirejala je tečaje. Vsak sleherni petek se je vršila zdaj v tej gostilni, zdaj v drugi poučna pokušnja živil, kakršna smatra zakon za neizogibno potrebna za vsakdanjo prehrano, živil od golaža do zajca, od klobase do praženega piščeta, — pa tudi živil v tekoči obliki. In ne dovolj, da so jedli in pili, jih niti niso plašili ogromni stroški in so se povzpeli celo do predavanja.

Predavatelj pa je bil gospod Rado Olupek, ki se je sam skromno nazival tajnika, ne da bi kdaj razodel, kod in čegav da je tajnik, in je morebiti baš od te tajnosti izvajal svoj prijetni naslov. Zameril pa niti ni, ko ga je dični predsednik na večer predavanja predstavil slavni družbi kratkomalo za doktorja. Bil je reden odjemalec v Magajnovi trgovini, reden odjemalec, pa nereden plačnik, in je preudarni gospod predsednik v dnu duše gojil naklep, da iz društvene blagajne dovoljene nagrade gospodu predavatelju ne izplača v gotovini, marveč mu jo rajši obota v bukvicah na dolgu.

Tisti večer je bilo torej zbranih lepo število društvnikov, samih mož, da je bila radost in izpodbuda jih gledati in poslušati — ne svetobolnih sanjačev in milih Jer, ampak kremen-značajev, kakršnih treba, bistrh oči in železnih pesti, mož, ki so vedeli, kaj hočejo, in so držali, kar so prijeli. To se je pokazalo takoj. Ko je namreč učeni gospod predavatelj z naklonjenim smehljajem mimogrede omenil, da si je upoštevač sedanje razmere in potrebe izbral za predmet predavanju privijanje cen, ga je od drugega konca mize

ob splošnem pritjevanju točno zavrnil gospod Cebin, da v privijanju ni treba nikomur pouka, rajši v izvijanju: kako in kaj, če človeka prime oblast in mora pravici dajati odgovor zaradi previsokih cen.

Gospod tajnik Rado Olupek se je takrat pogajal z jedro točajko zastran večerje in mu ni kazalo prekiniti teh pogajanj; zato je Cebinu na onem koncu in sploh vsemu omizju zgolj lahko pomignil s prsti, kakor bi v zraku igral glasovir, in je to pomenilo, da že vse ve in ne potrebuje opozoritve. In je z rahlim nasmevom mežiknil. Pa so se spogledali okoli mize in so razumeli: mož ne ve le vsega, ampak še več in zlasti več nego sploh sme povedati.

Zanimanje je bilo torej napeto kakor koža na bobnu. —

Gospod Rado Olupek je povečerjal. Obrisal si je sive brke, omel si zorni nos in pričel.

Za uvod je dal duška svojemu prepričanju, da v sedanjih po vojnem stanju provzročenih razmerah obrtuje vesoljno branjevstvo le sebi v izgubo.

Tako je rekel in je pač vedel zakaj. Vendar beseda je bila kočljiva in poslušalstvo je osupnilo; požrlo je slino in pogledalo izpod čela. Kajti le trgovcu samemu se poda, če trdi, da prodaja v svojo škodo; če drug to govori, ta se očitno roga, takemu pa gorje! — Položaj je bil vsekako resen, — že je eden zakašljal — ata nebeški, če bi se predavatelj drznil in si norca delal iz teh mož! Ne bi mu bilo čestitati!

Ali predavatelj je bil kos poslušalstvu in položaju in že je razpršil zbirajoče se dvome. „Časi so namreč taki,“ je rekel, „če bi branjevec zahteval dvakrat tolikšen dobiček, nego ga zahteva, ne bi nič manj prodal. Ako se navzlic temu zadovoljuje s skromnejšim dobičkom, pravim, da prodaja v svojo izgubo.“

Ta razlaga je bila jasna; vsi so bili zadovoljni in so pritrdili.

„Ampak,“ je posvaril govornik, „te besede se govore le med nami in le za nas, ki se poznamo. Bog ne daj, da jih kdo izpregovori na sodniji! Na sodniji bi jih hitro zasukali, zakaj na sodniji poznajo pač paragrafe, branjarije pa ne razumejo nič.“

„Istina! Tako je!“

„Pred sodnijo, slavna moja gospoda, če koga izpovedujejo zaradi previsokih cen, je treba govoriti čisto druge besede. Prišel sem, da vam jih razodenem, in te besede so: Kalo in režija. Kalo in režija sta tisti besedi in kdor ju ne ve, je obsojen in pogubljen.“

„Vrisk in rabarbara!“ se je zavzel gospod Cebin in je vsekali s prsti po robu mize. Zijal je in je imel še nekaj na jeziku, pa so

mu s kozarcem vina zaprli usta: „Pij pa molči!“ Tolikšno je bilo zanimanje za predavanje.

„Vsak obrtnik rad zasluži,“ je nadaljeval predavatelj, „zato je pač obrtnik, drugače bi si poiskal drugačno družbo, kaj ne? In čim več zasluži, tem boljši je obrtnik in tem bolj spoštovan — povsod, tudi po sodnijah in po kanclijah. Zato si zapomnimo: Dober zaslužek ni greh. Ampak vojna ima svoje postave, postave je treba spoštovati in postava je takšna: če te prime sodnija, moraš znati in sestaviti račun tako, da ti dobiček ne sega čez deset od sto. Deset od sto je zdaj kakor enajsta božja zapoved in ji pravijo meščanski dobiček. Kdor ne zna in pri računu mahne le za las čez to številko, obsojen je in pogubljen!“

Možem je zagomazela po životu kurja polt. Gospod predavatelj pa je izpraznil vrček, pomenljivo namežiknil omizju vobče in jedri natakarcici posebe in zopet povzel besedo.

„Da pa ta meščanski dobiček ostane v zakonitih mejah, baš to nalogo imata kalo in režija, čast jima in slava! Kakor se umni kmetovalec, slavna gospoda, spoštljivo odkrije, če ga pot pripelje mimo kupa gnoja, ker ve, tod-le je temelj mojega blagostanja, enako čast bi moral trgovec izkazovati kalu in režiji.“

Kalo je povsod. Petrolej se poti — mimogrede omenjeno je petrolej sploh uganka — sod mu pušča, pipa ne drži — temu se pravi kalo. Moka se razpraši in zatehta — kalo. Pri salami je kalo špaga in oba konca salame sta tudi kalo, ker ju je treba odrezati brez haska. In tako dalje! Vino se usuši, zgosti, razlije — kalo; čebula zgnije, sir objedo miši — kalo; v grah pridejo črvi, nad čokolado se ti spravi lastna deca — kalo. Kalo tod in drugod, tak ali drugačen ali kakršenkoli — Bog ga je dal, trgovec ga pa hvaležno uživaj!

Poslušajte priliko! Eden je kupil petrolej po 50 in ga prodajal po 100 — vojska je vojska! in so bili ljudje hvaležni, da so ga sploh dobili. Ali ovadil ga je konkurent, ki bi tudi rad služil pri petroleju, pa ga ni imel, in že so škripali nad trgovcem paragrafi. Pa ga je rešil kalo. Rekel je, da mu je skoro polovica petroleja ušla iz soda — ali je izcurela, ali se izpotila, kdo ve, kajti petrolej je uganka — skratka kalo da je znašal polovico in samo zato da je ostanku nastavil višjo ceno in sploh ni mogel niti smel drugače, da sebe obvaruje krیده, upnike pa izgube. Te besede so držale, mož je bil oproščen in je iz hvaležnosti šel in prižgal blagoslovljeno svečo na čast pomočniku svojemu in rešilcu kalu.“

„Hohohoho, hohohoho,“ se je grohotal gospod Cebin in se oberoč bil po kolenih.

Gospod predsednik je požvenkljal po kozarcu: „Mir!“ in prosil pojasnila: „Petrolej je uganka, to je res, in recimo, da mi gre ves petrolej v kalo razun enega samega litra — recimo, da je tako — ali smem potem tudi za ta edini liter zahtevati kar ceno vsega soda in pa dobiček povrhu seveda?“

Gospod tajnik je mežiknil in se nasmehnil in z dviganjem ram namignil, da je to pravno vprašanje še sporno. „Zato si moraš vsakokrat,“ je rekel, „najprej ogledati moža, ki te sodi, ali je takih talentov, da ti bo verjel tvoje račune, ali ni. Ako ni, ga rajši ne draži, ampak uberi drugo pot. Kajti, slavna gospoda, kalo je sicer steber, ki danes na njem sloni poštena kupčija, toda zapomnite si, da ni edini steber in da zato ne kaže vso pezo zgomaditi zgolj nanj!“

Gospodu Cebinu na koncu mize se je pričenjalo kolcati. Karajoče ga je pogledal predsednik in zmajal z glavo: branjevec pa tako neolikan! In ob tako svečani priliki! Predsedniku je poučno predavanje sila ugajalo in že je računal, ali ne bi k namenjeni nagradi primaknil še dve kroni: toliko več bi se odplačalo dolga na bukvicah.

Govornik se je z junaškim požirkom okrepečal, potem se je lotil drugega stebra trgovine, namreč režije. „Režija“, je rekel, „je vsega-pričujoča, kakor da je del bistva samega božanstva. Kar delaš in nehaš, kar vidiš in slišiš, kar misliš in sanjaš, vse je režija. Davki in dac, najemnina in obresti, voznine in napojnine, pa tudi milostne gospe soproge klobuk, vse je režija. Kar jemo — režija, kar pijemo — režija, zakaj obrtnik mora živeti, drugače ne more obrtovati.“

„Režija, režija!“ so z vzdihom prikimali izkušeni možje in senca skrbi jim je izpreletela jasna čela.

Za hip je vse molčalo.

Pa je čudezno razpoloženje kruto prekinil hrupni vzklik od drugega konca: „Vrisk in rabarbara! Tončka, še pol litra režije in še ne gremo!“ Bil je zopet gospod Cebin, ki se je oglašal in je s steklenico potrkaval po mizi. Imel je oni večer že tolikšno režijo, da je bila vsakomur očitna.

Predavanje je pričenjalo zanimati še krčmarja Naceta; postal je v durih, v roki je držal prazen krožnik, z očmi je brezžično krmaril in priganjal točajko, z ušesi je poslušal. Morebiti je baš njegova navzočnost napotila predavatelja, da pove sledeči zgled.

„Imela je sodnija v stroju krčmarja, ki ga je bilo prijelo, da je pri rebulji kar čez noč poskočil od ene krone dvanajst na dve kroni — vojska je pač vojska! Sodnik je piskal — nič drugače, kakor da je osebno prizadet in razžaljen, in stvar je kazala slabo. Toda krčmar je imel mirno vest. Segel je v notranji žep in iz njega potegnil spisek. Lepo ga je razgrnil, spihal tobak in drobtine, ki so se ga držale, in ga položil pred sodnika. Bil je to spisek stroškov in režije in je bilo v tem spisku natanko in povrsti vse zabeleženo, postavljeno v račun in sešteto: Davki, davščine, doklade in pristojbine; pisma, pota, voznje in voznine tja, sem, na ono plat in križem sveta; obraba sodov, odpis pri kozarcih, amortizacija miz, stolov in takisto dveh pljuvalnikov, nemih pa vendar glasnih prič visokega komforta v ugledni tej gostilni; zobotrepci, en krst, dva pogreba in natakarica in to in ono, niti broše ni pozabil in podvez, ki jih je poklonil natakarici za god: vse je bilo v vinu in je račun jasno dokazoval izredno nesebičnost in požrtvovalnost obtoženca, ki toči in prodaja v svojo izgubo.“

Krčmar Nace je globoko zajel sapo. „Jaz, jaz . . .“ pa je pravočasno pogoltnil, kar je imel na jeziku, in je šel. Nak, ni kazalo, da bi tod-le razodeval, po katerem staropreizkušenem pravilu umnega kletarstva on obrtuje in obrtuje uspešno brez zavržnega privijanja cene in brez zvijačnih računov, po vrhu pa še rodoljubno podpira sveto stvar protialkoholnega gibanja.

Še druge lepe zglede je razložil gospod predavatelj iz bogatega zaklada svojih izkušenj, ki se je bilo le čuditi, kod in kako se jih je nalezal. Tako n. pr. o moki. Moki ne smeš priviti cene, ker je za moko tarifa. Toda za papirnato vrečico, ki vanjo moko natehtaš, ni tarife; zato se ne dotikaj moke, ampak išči svoj groš pri vrečici. Pri petroleju je prav tista. Petrolej je uganka, včasih ima tarifo, včasih je nima; kadar jo ima, ga pusti v miru in si išči svoj priboljšek pri zamašku. Groš je dober, če ga zaslužiš pri blagu ali pri režiji — kajti pomni: vrečica in zamašek sta režija!

Takega pomena je torej režija in ta pomen ji rase, čim višja rase režija, režija pa mora rasti že zaradi denarnih kazni, ki jih hiti sodnija nalagati za privijanje cen in jih vesten trgovec, skrbeč za ravnovesje v svojem podjetju, seveda zopet zaračunja pri režiji.

Zdaj me razumete, gospoda, zakaj sem imenoval kalo in režijo stebra trgovine. Rečem pa še več: Kalo in režija, režija in kalo sta edina zvesta in zanesljiva prijatelja, ki ju imate v današnjih težkih dneh zavisti in konkurence; trgovina, pravim, dandanes sploh ne

živi ob drugem, nego ob kalu in režiji; in če bi si trgovina izbirala patrona, nihče drugi, pravim, ji ne bi smel v bandero nego: Sveti kalo in režija — za nas Boga prosita!“

Spoštljivo se je priklonil pri teh besedah gospod predavatelj in priklonili so se za njim vsi možje, vsi razun enega na drugem koncu, ki mu je glava ležala na mizi in je bil gospod Cebin.

Velezaslužni predsednik Magajne je bil kar razvnet; pričenal je preudarjati, ali ne bi iz tehnik vzrokov in uvažuje splošno razpoloženje zboljšal predavatelju nagrado ne-le za dve kroni, ampak za štiri.

Tajnik Rado Olupek je bil vesel splošnega priznanja. Izpil je, pomembno mežiknil in potem izjavil, da bo nadaljujoč pričeto snov govoril še o fakturah in patrijotizmu. Ozrl se je v strop, ogledal si nohte, potem je s kazalcem švignil po zraku in se ž njim doteknil nosa. — O, kako važne in koristne, presenetljive in izpodbudne besede so se tedaj snovale in pripravljale, da jih sliši omizje! In bi jih bilo skoraj slišalo.

Pripetil se je pa dogodek, ki je nenadno okrenil vse sleherno zanimanje na drugi konec: pri gospodu Cebinu se je namreč vsled preogromne režije pojavil katastrofalen kalo in je bilo za vse roke dela in za vsa usta smeha, ko so ga dvigali, čedili in odtovorili.

Tako se je predavanje končalo in se ni končalo s piko, ampak s packo.

Ukrenil je torej gospod predsednik, da se predavanje nadaljuje drugo pot, zlasti ko je gospod Rado Olupek obetal, da ima važnega in zanimivega gradiva še za cel dolg večer.

To drugo predavanje se pa žal ni vršilo.

Gospod predavatelj se namreč nikakor ni mogel sprijazniti z načinom, kako mu je predsedstvo Koruze nagradilo prvi večer. Ogorčen je bil in označil za protizakonito, da, celo za kaznjivo, ako se likvidna nagrada iz Koruzine blagajne obota s tako dvomljivo, piškavo in ničvredno terjatvijo, kakršna je njegov dolg. Tako ne delajo, je rekel, reelni trgovci.

Izostalo je torej drugo predavanje in je bilo baš gospodu predsedniku lahko najbolj žal, da je izostalo, kajti ni poteklo štirinajst dni, pa se je zgodilo, da ga je poklicala predse sodnija in je šlo za previsoke cene pri užigalich in pri popru.

No, predsednik Magajne ni bil brez haska poslušal prvega predavanja, sestavil si je prijazen račun o kalu in režiji in ko je prišel dan, je z zadovoljstvom v srcu in z nagrlinom v gumbnici počasi zvižgljal proti sodnji.

Domov pa je prihrumel kakor vihar. Kalo in režija — zdaj je imel kalo in režijo! Komaj ju je izpregovoril te besedi, že se je režal sodnik; bolj ko mu jih je razkladal in utemeljeval, bolj je kazal široke zobe, in še predno je prišel gospod Magajne v postavkah režije do amortizacije novega klobuka svoje milostne, že je bil obsojen na sto kronic, in so mu rekli, da jih bo moral plačati v osmih dneh brez kasaskonta in drugih odbitkov — reklamacije pa da je podati v treh dneh, na poznejše se ne ozira. O, sramota! V zadnji klopi pa je sedel med poslušalstvom Rado Olupek, pomenljivo mežikal in množil zaklade svoje zakotne učenosti — da bi ga vrag pohrustal s kalom vred in z režijo!

Pa je gospod predsednik po krivici klel kalo in režijo.

Kalo in režija sta že dobra, le sodnik nemara to pot ni bil pravi. In če ne bi bilo izostalo drugo predavanje in bi bil slišal gospod predsednik še o potvorjenih fakturah in o učinkovitih ugovorih na podlagi patriotizma — morebiti bi se bil izmazal celo pri tem sodniku.

In kakorkoli — vdati se je treba in potrpeti. Vojska je vojska in trpimo pač vsi: eni v sovražnem ognju, drugi v stiskah pomanjkanja in draginje, tretji, vitezi od kala in režije, pa preganjani in v kaznih. Trpimo vsi, vsak po svoje, toda vsi za domovino.

Útis:

Obrekovalcem.

Kako sovražim množico šumečo,
 neumne, plehke šale govorečo,
 v zavisti, strupa polni, sikajočo,
 uzorom vsem se cinično smejočo.
 In nje mrzim, ki jim je ljud ta drag,
 ne drag samó, ne, srčna jim potreba,
 ki srečni so, ko stopijo čez prag,
 kjer priče bratske so časti pogreba;
 in ko gredo od žalostnega dela,
 ko da najblažji so zvršili čin
 je duša zadovoljna in vesela —
 kako mrzim vas iz srca globin!
 Če bil bi Bog, vas prve bi udaril,
 v nebeškem srdcu zmlél s težkó roko. —
 Li ni ti žal, o Bog, da si ustvaril
 med deco svojo i zalego to?

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

I. Zvesta spremljevalka naše zemlje.

(Konec prvega poglavja.)

Magmatična teorija lune.

Nebeški begunec, ki je pri „Hudičevi soteski“ zadel ob zemeljsko skorjo, je vzbudil jako utemeljene dvome o varnosti našega zračnega oklepa. Če zemeljsko ozračje ni moglo zadostno ublažiti niti njegovega razmeroma slabotnega sunka, koliko manje bi bilo zmožno parirati siloviti udar onih meteorjev-orjakov, ki so ustvarili lunine okopne planjave in ki bi bili morali v še večjem številu pasti na toli mogočnejšo zemljo.

Nebesni utrinki visoki kot hiše, da še večji — obširni kot gore, — in še ogromnejši — celi mali svetovi so morali v pradavnini treščiti ob zemljo. Toda nikjer ne najdeš sledu o kraterjih, ki so jih zbili v njeno skorjo.

„Kdo ve, kedaj se je vršila na zemlji ta strelska slavnost gigantov?“ si misliš sam pri sebi. „Morda pred milijonletji, — ali še preje — in preje. Voda in zrak, toplota in veter so tekom stotisočletij že izravnali in zabrisali na zemlji vsako sled meteorske kanoade, na luno pa, ki je brez zraka in vode, je ostal veselični prostor nedotaknjen do današnjega dne.“

Težko krivico bi s temi besedami prizadejal geologom. — Kje da sta mejila v pradavninah zemlja in morje, kje je tedaj tekla iz zemeljskih ran ognjena lava, kod in kedaj se je odela zemlja v mraz in sneg svojih ledenih dob, kolikokrat se ji je zgubančila skorja v kamenite gorske gube, vse to razumejo čitati geologi iz knjige, ki se imenuje zemeljska skorja in koje popisani listi so njene posamezne plasti. Brez skrbi jim lahko zaupaš, da ne bi bili zgrešili učinka tako ogromnih nebeških izstrelkov, pa naj so bili izstreljeni kedarkoli v zemeljski preteklosti.

Toli duhovita in prikupna meteorska teorija se ob pogledu v zemeljsko preteklost razblini v nič.

Nevede pa si šegel sam od sebe po ključavnici in ključu, ki bova z njima odklenila tajnost luninega lica: preteklost zemlje

in izpremembe, ki se vršijo na nji vsled vpliva vode in zraka.

Če bi moglo seči človeško oko tja daleč do prve mladosti naše zemlje, ko se ji je pravkar shladila površina in odela s trdo skorjo, morebiti bi se tedaj namah razrešila samaobsebi lunina uganka. Morebiti je bila prvotna zemeljska odeja tudi vsa pokrita z okopnimi planjavami, posejana s krožnimi pogorji in izjedena od nešteti kraterjev. Cela zemlja bi se pred milijonletji nudila pogledu opazovalca kot ogromen posnetek onih pokrajin, ki jih na luni še danes opazujemo — morebiti? —

In če je bilo v davni preteklosti morda res tako in če je bila mladostna mati zemlja zaista na las podobna svoji hčerki luni, tedaj nam je treba samo upoštevati, kako različna svetovna usoda je bila dodeljena vsaki izmed njiju, — potem nam postane umljiva zagonetna razlika v fizijognomiji obeh teles.

Isto odejo, s katero se je odela takoj izpočetka lunina obla, nosi ona neprestano do današnjega dne. Tu in tam se ji je sicer tudi še pozneje nagubala prvotna obleka, mraz in vročina sta jo mestoma pokvarila in natrgala — a ostala je vseskozi iz istega „blaga“ in njen „vzorec“ se je ohranil nedotaknjen od svojega nastanka do sedanjosti. Še danes nosi luna svojo prvo deviško obleko.

Tako je varčevala luna. Zemlja pa je živela potratno. V vsaki seziji si je nadela novo opremo, ki je bila ravno „moderna“ za tisti čas. Razvojne dobe zemeljske preteklosti imenujemo v geologiji te sezije.

Na zemlji pa tudi drugače biti ni moglo. Kajti veter in dež, led in zrak so neprestano trgali, grebli, drobili in razjedali zemeljsko skorjo. V tisoče metrov visoke sklade je nanašala in grmadila voda te drobce, plast za plastjo, dobo za dobo. Iz „cunj“ poprejšnje si je vedno stkala svojo novo obleko. In kolikor ji je še ostalo prvotne mladostne odeje, kako globoko leži zakopana v zemeljski skorji, tisoče in tisoče metrov pod njenim najnovejšim kostumom, t. j. pod njeno današnjo površino.

Luna, zavita v svojo staroversko prvotno suknjo, ki ji je ostala vsled pomanjkanja zraka in vode dobro ohranjena do današnjega dne — zemlja, oblečena vedno po zadnjem kroju, v vsaki dobi odeta v novo blago.

Pomudiva se še nekoliko ob tej misli na jako poučni primeri! — Da je gosenica črvu podobna, mi moraš priznati, saj jih ljudstvo v svojih izrazih često zamenja. Toda črv ostane črv. Jé, raste in se

stara, a pod nobenim pogojem ne more izrasti iz svoje prvotne črvaste obleke. Gosenica pa neprestano menja svojo suktnjo, lévi se in lévi — in končno prelevi v pestrega metulja. Pogledaj metulja in črva! Kdo bi jima prisodil, da sta si bila v mladosti podobna kot bratu brat?

Morebiti je bilo z zemljo in luno ravno tako?

Besedica „morebiti“ pa tehta v znanosti jako malo. Pokaži mi, kakšna je bila ona prvotna zemeljska kožica! Na lastne oči me prepričaj, da je bila v istini podobna današnji lunini skorji, pa si bova na jasnem!

Kolika sreča, da tudi najina „dobra primera šepa“! Zemlja namreč ni slekla svojih lévov kakor gosenica, temveč jih hrani zakopane drugega nad drugim v svoji skorji, kakor si čul. Treba ji je torej samo odgrebsti plast za plastjo — tako dolgo, da se prikopljeva do zadnje, prvotne zemeljske kože.

Trudapolno in nehvaležno bi bilo to podjetje. A zemlja nama je prišla sama na pol poti nasproti. V ogromne kamenite gube gorá je zganila sklade svojih odej. Na teh gubah sta tekom tisočletij tekmovala zrak in voda v razdiralni moči. Razjedla in odnesla sta plasti drugo za drugo, in glej, tu in tam je končno pogledal izpod nagrnadenih skladov košček prvotne zemljine kože.

Iz samih drobnih kristalčkov je zrastle njena snov, biserno-lesketajoč je mladostni oklep matere zemlje — in geologom je bilo jasno na prvi pogled, da je kristalna zemljina praskorja v vseh lastnostih sorodna onemu kamenju, ki često razbeljeno tekoče priteče iz zemeljske notranjosti, se sčasoma ohladi in strdi. Lave imenujemo te hribine¹, kadar privro iz vulkanskih žrel, s splošnim imenom pa jih nazivljemo magma².

„Blago“ prvotne zemeljske suktnje torej poznamo: kristalasto skrepeneli magma. Geologija pa te podučí, kako imaš iz blaga sklepati tudi na „kroj“ zemeljske odeje.

Ni še ravno dolgo, kar so si geologi na jako enostaven način predočevali postanek prvotne zemeljske skorje. Kakor zamrzne gladina jezera ter se črez in črez pokrije s trdo ledeno plastjo, tako se je sčasoma ohladilo razbeljeno, ognjenotekoče morje, ki je žarelo in valovilo vseokrog zemeljske oble. Kot majhni otočki so se pojavile tu in tam na njegovem površju temne pege, rastle so in rastle, si segale v roke, se strinjale in zgrinjale v enotno trdo kožico.

¹ hribina = Gestein.

² magma, grški = gnetljiva snov.

Ugašala je solnčno žareča zemlja, iz njene luči se je porajala noč. Mirno in počasi, brez boja in odpora se je tekom tisočletij spolnila nad zemljo tragična usoda svetov.

Tako so svojčas veleli učenjaki.

V resnici pa se je odigrala tragedija zemlje vse bolj dramatično. Solnčni junak v našem planetu ni umrl, kakor umirajo starci. Ni se podal brez boja demonu mrazu ter počasi usihal in hiral, oklepan vedno tesneje od njegovih ledenih rok. V titanski borbi teme in luči je podlegel solnčni junak demonu mrazu.

Prevediva to poetično sliko v jezik geologije!

Solnčno ognjena sila zemeljske notranjščine se je izpočetka kar igrala s tanko skorjo. Vsepovsodi je bruhnila preko nežne kožice, jo znova raztalila v plavžu razbeljene magme in tako zopet zavojevala obširne teritorije solnčni mladosti. Ogromni žareči oceani so pljusknili sedaj tu, sedaj tam preko ugašajoče zemlje.

— Na nebu se prikaže časih nova zvezda. V popolnoma temnem prepadu vesoljstva zablesti nenadoma — kar čez noč — doslej neznana stalnica. V tej drobni trepetajoči lučici naznanja priroda vsemiru sijajno zmago. Na davno ugaslem solncu je predrla ognjena magma trdo skorjo, se razlila preko nje in zopet vrnila umrlemu svetu solnčno sijajnost. S plamenečim mečem je zamahnil solnčni junak proti črtu teme in mraza. Goreči oceani lave so privreli iz globin pod njegovim udarom, da se je znova zaiskrilo otemnelo sonce.

Toda tudi žareča morja na zemlji so se morala sčasoma shladiti in strditi drugo za drugim. — A znova se je vzdramila ognjena sila, znova je priklopela magma skozi razbito skorjo ter preplavila cele dežele.

Ko v poznejših dobah magma ni mogla več popolnoma raztaliti predebele zemeljske odeje, se je razlila preko nje in je na nji skrepenela v ogromen kristalastokamenit ščit. — In zopet je zabobnelo v nižini! — Kristalen ščit preko ščita se je zgrinjal okoli vročega zemeljskega jedra, kakor se sklepajo posamezni rožni listi v popek.

Geolog Stübel nas je prvi poučil, da si prvotne zemeljske skorje ne smemo predstavljati kot enotne plasti, temveč zgrajeno iz posameznih ščitov strjene lave. Zato imenuje Stübel mladostno obleko zemlje njeno ščitno odejo (Panzerdecke).

Vedno slabotnejši so postajali v poznejših dobah ognjeni utripi, vedno jačja je rasla zemeljska skorja. Obširni žareči oceani so se

skrčili v razbeljena morja, morja so se zožila v ognjene pokrajine, pokrajine — v jezera tekoče lave. — Še danes ni doigrana borba ognja in mraza. Zemeljski vulkanizem nam predstavlja njeno zadnje poglavje.

Ni treba seči ravno daleč v prazgodovino zemlje, ako se hočemo prepričati o takem morju raztaljene lave in si ogledati ščit, ki se je strdil iz nje.

V takozvani terciarni dobi, ki je vladala zemlji še tik ob prihodu človeka, je priteklo v severnem delu Atlantskega oceana iz zemeljske rane ogromno morje razbeljenotekoče magme. Od Grenlandije in Izlandije do Faroerskih otokov in Škotske se je razlil njen ogromni ščit. V imenovanih otokih mu gleda kameniti hrbet izpod morske gladine. Več 100 milijonov kubičnih kilometrov razbeljenega bazalta je tedaj privrelo iz vročih globin. Če bi zajel vsega z orjaškim korcem in ga razlil preko Avstro-Ogrske, tedaj bi začvrčalo po celi monarhiji več sto kilometrov globoko goreče jezero. Naš ponosni Triglav bi ležal na njegovem dnu kot siromašen kamenček v mogočni reki.

Če je bila možna tako silna reakcija vročega zemeljskega jedra celo v terciarni dobi, ko je krila prvotno zemeljsko skorjo že cela skladovnica njenih kamenitih odej, koliko mogočnejši so morali biti magmatski izlivi v pradavnini, ko si je zemlja pravkar šele kovala svoj ščitni oklep.

Še pred kratkim je hranila zemlja zadnji skromni vzorec vročega jezera: z ognjeno valujočo lavo napolnjeni kotel Kilauea na otoku Havai. A tudi ta je danes otemnel in se odel s trdo skorjo. Kakor da bi bila hotela zemlja zadnjikrat opozoriti učenjake na svojo preteklost.

Tudi jaz sem te moral opozoriti nanjo, kajti šele sedaj si mi dozorel, da spoznaš mladostno sorodnost metulja in črva — zemlje in lune.

Zakopana v nepristopnih globinah leži goseničina kožica naše zemlje. Nešteti levi njenih poznejših odej so zagrnili kristalne ščite strjenih magmatskih morij in jezer.

Črvič na luni pa do danes ni preoblekel svoje staroverske rojstne obleke. Zato so nam očiti na luni mnogoštevilni ognjeni izlivi od mogočnih morij do ozkih jezer. Saj tamkaj ni ne prsti ne peska, ne blata ne proda, ki bi bili odeli prvotno lunino lice in ga odtegnili našemu pogledu. V lunini površini motrimo njeno mladostno oklepno odejo.

Ako se nama sedaj posreči še dokaz, da magmatičnim jezerom nekoliko upade gladina kadar skrepenijo ter da se vseokoli njih strdi lava v mogočne gorske kolobarje, tedaj sva svojo primero o črvu in luni briljantno izvedla.

Mnogo poučnega nam nudijo v tem oziru lavini izlivi na rodni zemlji. Toda na tem polju je umetnost prekosila prirodo, eksperiment je triumfiral nad slepim slučajem.

Astronom Ebert nam je z duhovitim poskusom pokazal, kako zamrzne tako ognjeno morje. V okrogli posodi je raztalil kovinsko zlitino. Ob robu se je pričela trditi najpreje. Ko pa je segla skorja skoro že do sredine in ko je samo še tamkaj ostalo okroglo tekoče jezerce, je s posebno pripravo zavalovil njegovo vročo gladino. Kovinski valovi so pljuskali ob skorjo in se strdili v okrogel okop vseokoli jezera. Slednjič je tudi njemu skrepenela gladina, ki pa je ležala izdatno niže kakor okolica. Sredi nje je zamrznila drobna središčna kopa. — Kovina, ki je pljuskala preko jezerskega roba, je torej tamkaj zgradila krožen okop, ki sicer pada strmo proti kraterski planjavi, a se položno izgublja v okolico. Podobnost med luninimi okopnimi planjavami in Ebertovim zamrzlim kovinskim jezercem je v vseh podrobnostih pritrjana do skrajnosti.

Kdor je imel priliko opazovati fotografijo luninega krožnega pogorja, n. pr. Herschela, in Ebertovega umetnega „kraterja“ drugo poleg druge, temu ostane tesna sorodnost obeh pojavov neizpodbitno dejstvo.

V luninih kraterjih, krožnih pogorjih, okopnih planjavah — da, tudi v morskih planjavah, obdanih od venca gorskih lokov, gledamo strjena jezera in morja lunine lave¹. Prav takšno pa je moralo biti tudi lice mladostne zemlje.

Iz vulkanizma sva izšla in z vulkanizmom zopet končava. Dobro pa storiva, ako ob sklepu strogo ločiva njega dvojni „izdaji“, starejšo stratovulkansko² in novejšo magmatično. Prva je učila, da so bili lunini kraterji od vulkanskih izmečkov nasuti na njeno skorjo, druga nam dokazuje, da so bila krožna pogorja iztaljena v lunino skorjo od jezer razbeljene lave, ki so privrela iz notranjosti.

¹ Sila, ki je valovila gladino luninih gorečih jezer, je bila privlačnost zemeljske oble. Ker tedaj še ni obračala luna proti zemlji vedno istega lica, je morala na njej nastati mogočna plima in oseka.

² Stratovulkan = nasut vulkan, zgrajen iz plasti vulkanskih izmečkov.

Mnogo doslej zagonetnih prikazni na luni nam postane jasnih, ako jih motrimo z vidika nove magmatične teorije.

Katera nepoznana sila je porušila ta ogromni krater, kojega ostanki se dvigajo kot stara preperela razvalina iz luninih planjav? Célo polovico njegovega okopa mu je popolnoma razjedla in odnesla kdo ve kam? — Raztalilo in vzprejelo ga je vase razbeljeno morje, ki je v poznejših dobah tik njega priklopilo iz lune.

Zakaj pada kraterski okop tolikrat v pravilnih kamenitih kaskadah v središčno planjavo? Mogočne vzporedne terase se spuščajo druga pod drugo v kratersko dno. — Nekdanjo gladino razbeljenega jezera nam predočujejo te terase. Kakor je namreč usihalo vroče jezero, tako je zapuščalo ob bregovih kamenite kolobarje, sledove svojih prejšnjih gladin; kadar popiješ ob priliki zopet kozarec piva, poglej, kako ti štejejo pene na steklu požirek za požirkom!

Kako da sedi vedno manjši krater na okopu večjega? Pritlikavci izpodrivajo in razjedajo orjake. — Povsem naravno! Vedno slabotnejši so postajali tekom časa izlivi magme v enem in istem okrožju. Manjši krater je torej časovno poznejši; kaj čuda tedaj, da se je moral vtaliti v okop ali planjavo mogočnejšega, ki je na tem mestu vzrastel že davno pred njim in slučajno zapiral pot njegovemu ognjenemu izlivu.

Tako bi se lahko pomenkovala ure in ure. Končno bi še Wargentinovo jezersko kupico skupčkom natočila z raztaljeno magmo.

— Še strašnejša je torej groza luninih puščav, kot sem ti jo naslikal. Celó v mrtvem kamenju ne pozna luna raznoličnosti in izpremembe. Da bi se razvedrilo oko sedaj nad rumenimi skladi peščenca, sedaj nad sivo apneniško gorsko steno, tu nad sneženo belim marmorjem, tam nad porfirjem, svetlikajočim se v rožnatem blesku — ne! — vsepovsodi nepregledne plošče strjene lave in gorvja po njih: okameneli valovi nekdanj gorečih magmatičnih oceanov.

Zakaj nisva odkrhnila vsaj par koščkov kamenja od kraterskih sten in okopnih planjav, ko sva blodila po pokrajinah lune? Izbrusila bi jih na zemlji v tenke prosojne ploščice, déla pod drobnogled — in tako enkrat za vselej dokazala strmečemu svetu, da je lunina skorja v resnici njena prvotna oklepna odeja, skovana iz kristalnih ščitov skrepenele magme.

Potolaži se! Tudi to delo so preskrbeli drugi mesto naju.

Ker pa ti je znano, da do danes razen človeške fantazije še nihče ni prestopil praga luninih dežel, te sedaj skoro gotovo zalotim pri napačni misli.

Že si predstavljaš v duhu, kako je priromal z lune na zemljo svetovni potnik-meteor ter prinesel s seboj „vzorec brez vrednosti“ iz njene kamenite skorje, kako so ga nato preiskali mineralogi in spoznali za pristno lavo. Pri tem pa pozabljaš, da je vsled lunine privlačne sile vsak beg njenih kamenitih podanikov v vesoljstvo nemogoč.

Edino, kar prispe od lune k nam, so njeni žarki. Toda tudi ti niso njena pristna last, izposoditi si jih mora od solnčne luči.

To posojevanje pa postane žarkom usodno.

Neskončno previdno daje priroda na posodo svetlobo. Svetlobni trak, ki je bil posojen kateremukoli telesu in se je odbil na njegovi površini, ne more utajiti nikdar več svoje preteklosti. Neizbrisno listino dobi seboj na pot, ki na njej vsako večče oko lahko čita: „Jaz sem izposojenček“. Na tej listini pa je znala priroda na izredno rafiniran način začrtati tudi ime dolžnika. Ob steklu se odbije luč, ob ledu, ob jeklu, ob apnencu — in vsakokrat se vtisne drugačen pečat odbeglim žarkom.

Polarizacijo imenujemo v fiziki to prekranje svetlobnih žarkov pri odboju, njih „dolžno pismo“ pa, ki ga nosijo seboj, se zove „polarizacijski kot“.

Predaleč, v težavne fizikalne teorije bi naju zavedlo podrobno utemeljevanje omenjenih pojavov. Zadostuje naj ti dejstvo, da se je fizikom posrečilo razrešiti hijeroglif izposojenega svetlobnega žarka ter doznati ime upnika in dolžnika.

Kaj je v prirodi tanjšega od luči in kaj je urnejšega od njenih žarkov? Skozi vesoljstvo bežijo nemirni prameni kot ptice brez trupla in peroti, križajo se in razhajajo, hite mimo tebe, in predno ti je enkrat utripnila žila, že sijejo drugim svetovom in merijo ceste neskončnih nebesnih daljav. Kot jadrna misel — njih pot!

Ustaviti žarek na mrzličnohitrem begu, povprašati ga, kam in odkod, razrešiti mu vsemirsko preteklost, razbrati iz njega, kje se je rodil in mudil: to bi bila divna kozmična pravljica. — Postala pa je že davno živa resnica. Da, tudi za žarke blede mesečine.

Astrofizik Landerer je čital iz luči, ki se odbija ob planjavah luninih „oceanov“, da se glasi njeno „dolžno pismo“ na ime 33° 17'.

Iskal je na zemlji hribino, ki bi ji bil lasten vsaj približno enak polarizacijski kot. Končno je našel celo družino takih rudnin; vse do zadnje pa so eruptivnega izvora, pravcate lave, ki so privrele iz notranjščine, se na zemlji izredno hitro ohladile in steklasto skrepenele. Posebno dvoje vrst zemeljske lave, obzidijan 33° 46'

in vitrofir 33° 18', nam je predstavil kot pristni sestri one strjene magme, ki krije temne planjave luninih morij in okopnih planjav. Gotovo te bo zanimala vest, da je izsledila znanost tudi v nebesnih meteorjih, t. zv. moldavitih, sorodnice luninih lav ter nam s tem odkritjem znova podkrepila enotno zgradbo vesoljstva.

Tako je dognala znanost tvorno kakovost lunine skorje. Na izredno duhovit način je dokazala, da je lunina suknja stkana iz pristnega magmatičnega blaga. — Ostanki ognjenih jezer na zemlji ter zanimivi Ebertovi poizkusi pa so nas opozarjali že sami, da je kraj lunine obleke izredno sumljiv. Ves je porisan z vdrtimi krožnimi planjavami, ki segajo često druga preko druge. Živo nas spominja zamrzlih ognjenih morij in jezer, ki so se v pradavnini drugo za drugim razlivali in vglabljali v prvotno lunino skorjo. — To pa je prav ona ščitna odeja, ki je oblekel vanjo geolog Stübel mladostno zemljo.

Do zadnjega člena se je sklenila veriga spoznanja!

— — — Od one čudapolne noči, ko je Galilei trepetajočega srca naravnal prvokrat daljnogled na lunino svingo, do smelega Landererjevega poskusa, ki je iztegnil roko stotisoče kilometrov globoko v vesoljstvo, odkrnil drobec luninega telesa in ga razkrojil v kemiški retorti, — vseskozi si mí bil zvest spremljevalec in tovariš.

Samo še par trenutkov se sedaj pomudi pri meni!

* * *

Sanjava mesečina mi sije skozi odprto okno v sobico, kjer sva kovala nekoč predrzne načrte za pot po vesoljstvu. Z mrzlimi rokami božajo lunini žarki zarumenele slike po steni. Hrepenenje in upi, trpljenje in znage, prevare in spoznanja šepetajo iz preperelih listov luninih risb. Mrtvo in tiho počiva na njih mesečina, kot bi sijala na odpadlo jesensko listje. Kako hladno si segajo v roke stoletja!

Glej, ravno tako brezčutno je sijala luna nekoč pred tristo leti. — V samotni vilí Arcetri pri Florenci počiva na skromnem ležišču, strt od bolesti nesrečen starček — Galileo-Galilei. Njegove temne, žive oči so osteklenele in mrtve. Kako so strmele nekoč v harmonijo zvezdnega morja, kako so pile njegovo lepoto in hrepenele po luči spoznanja. Izžgal mu jih je mameči blesk vesoljstva, ko je razgrnil raz njega tančico. Zgodilo se mu je kot mladeniču v Saidi pred tajinstveno sliko. Lunina svinga mu je s

srepim pogledom izpila oči. Svoje koščene roke izteguje slepec proti firmamentu, da bi jih opral v očiščujoči luči božjih svetov. S temi rokami je moral prokleti spoznanje, ki ga je odkupil prirodi za ceno svojih oči, z njimi je moral priseči krivo prisego laži in zmote — ponižan — poslan v pregnanstvo.

Skoro v istem času pa roma proti Regensburgu s potno palico v roki eden najgenijalnejših mož, kar jih je rodilo človeštvo. V pomanjkanju in bedi hiti v trudapolnih pohodih pred državni zbor, da si tamkaj izprosi vsaj del tekom toliko let zaostale plače. Od prenapora onemoglega se poloti bolezen. V mrzličnem napadu ga reši smrt skrbi in bolesti. Tako je preminul Wallensteinov zvezdni vedež in Galilejev prijatelj — Janez Kepler, zakonodajalec neba v beraški suknji. Pri vsej bedi ni nehal sanjariti o pravljičnem kraljestvu na luni; na zemlji berač — je kraljeval svetovom na nebu ter jim zaukazoval hitrosti in pot.

In še ni konca trnjeve poti spoznanja! Dvoje novih mučeniških obrazov je pričarala pred oči negotova luč mesečine. Sanjavih oči, z bridkim usmevom krog usten vstaja iz polmraka postava zoologa Friedländerja. S smelim zamahom nam je razrešil uganko Palola in lune, a je trepetaje obstal pred uganko življenja — in prostovoljno odšel odtod. Koliko milostnejša je bila usoda geologu Knebelu, nadebudnemu raziskovalcu vulkanizma! Sredi najpolnejšega znanstvenega stvarjanja, da sredi iz živega dela, prav ko je stal na strmem pobočju kraterskega žrela, ga je poklicala k sebi priroda in ga pokopala v ognjenih globinah. —

Ozriva se iz te mračne tesnobe nazaj v brezmejno svetlobo vesoljstva! Ali ne gorijo nocoj vse lepše nebeški svetovi? In luna med njimi — ta daljen, nedosegljiv svet — ali se ti ne zdi nocoj kot kos domačije? Saj so sejali po njenih njivah tvoji bratje najžlahtnejše seme, saj so jo naši najboljši sinovi orali z zlatimi plugi spoznanja, saj je nje žito požela in pospravila v shrambe — človeška misel iščoča.

Kamorkoli pade njen žarek, se stvarjajo čuda: izpregovori geologu kamen in tema se zasveti zvezdoznanču, vname se kemiku voda — in tuj, nepristopen svet ti postane domovina.

Kot zvezdno nebo si, srce človeka iskalca, — pri vsej življenjski temi toliko luči in nerazrešne globine!

(Dalje prihodnjič.)



K. M.:

Nekoč je bilo . . .

Bože, kdaj je bilo to, da so šli fantje v gručah skozi noč, šli po belih cestah, šli čez rosno polje in so v svoji mladi sreči peli in vriskali, da je zvenelo do neba?

Tedaj, se mi zdi, ko so bile noči lepe in jasne, kakor bi se razlival čez spavajoči svet najdobrotnejši smehlaj božji, in mirne ter pokojne, kakor bi zibal ves svet sam Bog v svojem očetovskem naročju.

A kdaj je bilo to, kume?

V davnih časih, brate. Tedaj, ko je hodil po svetu še sveti mir. —

In kdaj je bilo tisto, da je drage volje pomagal brat bratu v potrebi, sosed sosedu v sili in stiski? In ne samo brat bratu, sosed sosedu, celo tujcu, popotniku in romarju, ki je prišel bogve odkod in je šel bogve kam! Pa ga je, mimoidočega, utrujenega in prašnega, baje povabil gospodar v svoj dom in mu je rekel s prijazno besedo, malone z ljubeznivo silo: „Sedi, prinesem ti, kar imam.“ In mu je prinesel hleba, rženega, napol belega, velikega in duhtečega. Zraven hleba je položil sira in vrč vina ali sladkega sadjevca. In mu je rekel: „Vreži, prigrizni in pij!“

Kdaj je bilo to, kume?

V davnih časih, dragec, ko je še živela na svetu ljubezen do človeka, ker je še ni umorila sebičnost in neusmiljeni strah pred prihodnjim dnem: „Kaj bomo jedli, kaj bomo pili?“

A kdaj je bilo to?

Ko še niso poteptala konjska kopita celih dežel, ne še razorali topovi brstečih in rodečih vinogradov. —

In kdaj je bilo tisto, da je fant pogledal v oči svoji izvoljenki in je bil do nebes srečen ter je sanjal vse noči o njenih čudežnih očeh? Kdaj je bilo tisto, da je poslušal z drhtečim srcem njene mehke besede in je bil blažen kakor ob angelskem spevu, ker je vedel: „Ne lažejo!“ Kdaj je bilo tisto, da je molče držal njeno roko in je bil bolj srečen, nego prvi človek v paradizu, ker je vedel: „Že rahli, deviški trpet njene lilijske roke mi govori in priča, da je vsa in popolnoma moja. Lahko ji zaupam, lahko sem miren.“

Kdaj je bilo to? V davnih, davnih časih, ko so srca še poznala resnico in zvestobo.

Kaj so te čudne besede, o kume?

Težko bi ti jih raztolmačil in razodel, o mladenič. Da bi jih razumel, moral bi ti jih pokazati na živih zgledih. A kako? Ko pa sedanji svet ne ve ničesar več o njih.

Umolknila sta. Žalostno sta povесila glave, razmišljajoč:

Nekoč je bilo ... davno ... davno ...



Útis:

Jesen.

Že listje divje trte rdeče plamti,
in listje kostanjev in lip rumeni, bleđi,
ugaša v njih življenje.
Na nebu solnce slabotno, slabotno gori,
čez polja že hladen, hladen veter ječi:
„Jesen, jesen je!“

Po potu mimo vela starka je šla,
molče je šla, ko da bi v sanjah bila
o mladoletju, poletju.
Zapela je v vejah tička otožen spev,
glasil se je kot daljen, slaboten odmev
vsakdanjemu petju.

Glej, spodaj ob cerkvi starka grobove krasi
in misli na nje, ki že pred njo so odšli,
zdaj bivajo v tujem kraju.
O starka, nagiba že tudi nama se dan,
in preden zaveva se, grob bo izkopan
že tudi za naju!



Dr. Jož. A. Glonar:

Med reformacijo in romantiko.

(Kos literarnozgodovinskega programa.)

(Dalje.)

6.

Nekatero Rogerijeve pridige se dado datirati. To so one, v katerih se nahajajo stavki, kakor „danass préd 1728 lejtmí je JESUS ... uzèl na se to ... človéško Naturo ... (I, 240)“ ali pa „pred 494. letme, namerč ú lejte 1215 ... (II, 59)“. Vsa taka mesta se sicer ne dado izrabiti za zanesljivo datiranje pridig, ker ni vedno jasno, v katero leto pr. Kr. r. stavi o. Rogerij stvarjenje človeka (v tej stvari si stari cerkveni kronologi ravno tako niso bili edini, kakor še današnji ne). Iz I, 649 bi se dalo sklepati, da stavi o. Rogerij stvarjenje sveta v l. 3950 pr. Kr. r. (kakor Salianus), toda podatki v drugih pridigah (n. pr. I, 239) se s tem številom ne dado strniti. Razun tega je kronologičen podatek: „vessélie ... kakòr kazáli so ty stári Rimláni letú pred 1300. léjtme za vol te Victoriae, katero stúril je bil Philo ta pèrvi Proconsul; kir na ta dan (1. maja!) bil je te Samniterje premagal“ — očividen lapsus. Če odštejemo take dvomljive in napačne slučaje, nam vedno še ostane 18 pridig, ki se dajo precej zanesljivo datirati. Najstarejša pridiga je 64. (II, 54 do 64) iz l. 1709, najmlajši pridigi sta 40. (I, 442—453) in 119. (II, 586—597), iz l. 1728. Po eno pridigo imamo iz l. 1721 in 1727, po dve iz let 1722—1724, 1726, iz l. 1725 pa kar celih pet. Od l. 1721 pa tje do Rogerijeve smrti imamo za vsako leto vsaj eno datirano pridigo.

Ta pregled nam pove marsikaj zanimivega. Ciklus Rogerijevih pridig, enakomerno porazdeljenih na celo leto, je nastajal počasi in se je šele v zadnjih letih Rogerijevega življenja izpopolnil. Za to delo je bilo treba dvajset let, in vendar je delo vseskozi popolnoma enakomerno, kvečemu da se je pri Rogeriju šele v zadnjih letih pokazala manira datiranja. Komaj je bilo delo končano, je Rogerija zalotila smrt. Ljubljanski konvent je pridige izdal, ne da bi se bil pobrigal za zadnjo „pilo“, ki bi morala odpraviti vso to, v natisnjeni knjigi nesmiselno kronologijo. Dvoje pa nam te datirane pridige jasno kažejo: 1. pridige so res Rogerijevo delo — 2. kar je

bolj važno, te pridige niso samo književen produkt, ampak baš tako, kakor jih imamo pred seboj natisnjene, jih je Rogerij tudi govoril zbranim vernikom. Ti dve prašanji, ki delata v drugih literaturah — posebno pri starejših pridigarjih — toliko preglavice, sta tako za nas in Rogerija enkrat za vselej jasni.

7.

Mnogo bolj težavno in zamotano je prašanje njegove originalnosti. Seveda pridiga že sama po sebi ne more biti nikako izvirno delo, tem manj še pridiga iz tako pozne dobe. Toda tam, kjer nastopa pridiga kot literaren produkt, treba rešiti prašanje, ali je njeno lice res delo autorja in v koliki meri.

V svojem delu nastopa o. Rogerij kot zelo načitan in v duhovnih in posvetnih znanostih izobražen pridigar. Skoro vsako svojo trditev — in naj bo včasih še tako malenkostna — podpre s citatom iz svetih knjig ali pa iz kakega autorja, ki ga v tekstu imenuje, ob robu pa (zelo točno in obširno) citira. Število teh autorjev — kakih 500 jih je — v resnici imponira. Toda ne samo zunanje lice pridig je preračunano na to, da bi imponirale, tudi ves notranji ustroj pridig je zgrajen tako, da bi bil vsak dvom o njegovih trditvah onemogočen. Kjer se pojavi v njegovih pridigah kako prašanje, ima takoj ducat autorjev in kopico citatov pri roki, da to prašanje od vseh strani pojasni. Toda to mu še ni dovolj; vedno še hoče zbuditi v poslušalcih misel, da ve še mnogo, mnogo več in zato pravi: „več takiga zamogel bi narajtat (I, 430, 488, 609)“, „de družih odgovarou več zamoučim (II, 59)“ ali „de predouh na bom (I, 536, 566; II, 240, 415, 544, 651)“ i. t. d. V ta namen mu v prvi vrsti služi učinkovito retorično stopnjevanje. Pravi rekord take retorične „gradatio“ (αλυσίτης) imamo I, 226—7. Tam našteva čudeže, ki so se zgodili na priprošnje sv. Jožefa. Prvemu čudežu slede trije, ki jih začne pripovedovati z „dalej“, tem dva s „še dalej“ in dva s „še vselej dalej“. In potem še nadaljuje: „Věč, věč taciga zamógel bi pěrneste naprěj h' potěřejnu těh zgůrnih bessedy ... (I, 228)“. Vse to nam kaže v Rogeriju učenega moža, ki je gradivo za svoje pridige zbiral iz stotine autorjev in ki je iz teh citatov znal sestaviti vendar v celoti skladen mozaik.

Kako zelo znani so mu ti njegovi autorji, kaže Rogerij tudi na ta način, da jih imenuje (tudi novejše) preprosto z njihovim krstnim imenom ali pa s kakim slavečim pridevkom. Namestu „Cornelius a Lapide“ pravi kratko „Cornelius“ (II, 19, 39, 58, 188, 475), namestu „Philippus Picinelli“ pravi „Philippus Abbas“ (II, 470), „ta

Včeni Aloysius“ je pri njem Aloysius Tatti (I, 410), namestu „Justinus Miechoviensis“ pravi kratko „Justinus“ (II, 615). Sploh se dela o. Rogerij zelo učenega: svojim — neukim! — slušateljem pripoveduje o mikrokozmu (II, 275) in makrokozmu (II, 589) in imenuje v eni sapi znane tri historične zgararje Moma, Zoila in Pasquina (II, 313).

Učenjakarsko se postavlja tudi na ta način, da na svoje poslušavce kar vsiplje kopo učenih imen: „Piše Beda, Usnardus inu drugi (I, 156)“, „... Petrus Cellensis, Gulielmus parvus inu mvoj S. Antonius Paduanus pravjo (II, 10)“, „Dionysius Carthusianus, Gesnerus, Naclerus, Stapletonius, Isidorus, Metaphrastes pišejo (II, 586).“ — Praša se, jeli o. Rogerij vse te pisatelje, ki jih citira, res poznal in direktno rabil.

Pri nekaterih pisateljih se lahko z gotovostjo trdi, da jih je o. Rogerij poznal in da citata iz njih ni vzel iz kake enciklopedije za pridigarje. To so oni pisatelji, katerih dela še niso bila tako stara, da bi bila že lahko prešla v kako enciklopedijo. Tak je n. pr. naš Schoenleben, ki ga Rogerij navaja na dveh mestih (II, 33, 370). Takim pisateljem daje o. Rogerij naziv „Modernus“ (I, 549) ali tudi „Neothericus“ (II, 493) in jih na ta način označi kot svoje sodobnike. Tudi mnogo citirani Joannes de la Haye († 1661) bi spadal sem³⁹. Enako Martin Kohem („en brumni mvojga S. Ordna“ II, 273), Maria de Agrida, Jakob Marchant („en... našačasni Včényk Svetega Pisma“ I, 194), J. E. Niremberg († 1658), M. Rader († 1634), P. Segneri († 1694), Joanes da Sylveira († 1687), G. Stengel. — Večkrat pravi Rogerij tudi sam: „Berem u buquah“ (I, 103, 140, 550; II, 122, 143, 280, 331, 390, 404, 471) in navede ob robu naslov knjige. Na drugih mestih pa ob robu naravnost pove, da ima citat iz druge roke, navadno z besedami „ex“ ali „apud“ (I, 428, 458, 506, 650; II, 22, 80, 138, 229, 312, 573, 631).

Vero v Rogerijevo originalnost in občudovanje do nje pa nam precej omaja kopica pomislekov, ki se zbude ob študiranju njegovega dela. To je pred vsem veliko število navedenih autorjev. Pomisliti je treba, da jih je par stotin in da so mnogi izmed njih (n. pr. Abulensis, de la Haye) napisali cele biblioteke, toda ne mogoče v majhnem formatu, ampak v težkih folijantih, s katerimi bi pač bilo mogoče kakšnega krivoverca v resnici ubiti. Če citira Rogerij (II, 586) v enem samem stavku kar šest pisateljev, da podpre svoje besede,

³⁹ Za podatke o teoloških pisateljih rabim tukaj in v sledečem, ne da bi pozneje še posebe citiral: „Wetzer-Weltes Kirchenlexikon. 2. Aufl.“ in „Hurter: Nomenclator literarius theologiae catholicae. Ed. 3. Oeniponte, 1903 i. d.“

ali če navede v uvodu 109. pridige (II, 497) kar sedem autorjev, s katerimi opisuje lastnosti različnih dreves, mu pač ne verujemo, da je za ta namen porabil vsakega izmed citiranih autorjev direktno. Vsaj oni mu ne more verjeti, ki nekoliko pozna enciklopedično literaturo 17. in 18. stoletja ž njenimi skrbnimi, nedosežnimi registri. Rogerij sam, izrazito dete svoje dobe, bi se smejal človeku, ki bi mu imputiral, da je res imel vse autorje, ki jih navaja, v rokah. Rabil je enciklopedije, ki so bile baš za to sestavljene, da bi se tako rabile. Citiral pa je pisatelja, ki mu je bil autor za trditev — to je v pridigi potreboval! — ne pa vir, iz katerega je dobil citat⁴⁰. Splošna navada njegove dobe in namen Rogerijevega dela nam branita, da bi na podlagi velike množine citiranih autorjev smelo občudovali veliko izobraženost našega pridigarja v cerkvenih in posvetnih vedah.

Močno se zmaje in nazadnje popolnoma izgine tako občudovanje, kakor hitro si ogledamo citirane autorje od blizu in jih sestavimo v določene skupine. Tedaj se pokaže, da je Rogeriju bistvo posameznega autorja popolnoma tuje, da se ni vglobil ne v eno ne drugo znanstveno strujo (niti cerkveno niti posvetno) in da grabi za svojo pridigo, kar mu ravno pride pod roke. V njegovem delu je mrki Origenes porabljen ravno tako kakor trojica slavnih učenjakov 13. stoletja (Albert Veliki, Tomaž Kantipratanec in Vincencij iz Burgundije), trezni školastik Tomaž Akvinčan in ljubeznivi mistik Cezarij iz Heisterbacha, učeni humanisti se srečavajo s poljudnimi pridigarji iz južne Bavarske, vizije raznih Brigit in Mehtild se mešajo s citati iz Aristotela in Plutarha. Zato je s te strani nemogoče sestaviti literarni portret otca Rogerija⁴¹. S te strani je otec Rogerij podoben morskemu somu, ki sredi oceana odpre svoje neizmerne čeljusti in požre, kar mu ravno vanje priplava: ribe in razno morsko golazen, toda pri tem steklenico ruma z istim užitkom kakor terhlo desko.

Podoben pa mu je res samo s te strani. Vso to tako raznovrstno gradivo ve s čudovito, pravega občudovanja vredno virtuoznostjo spojiti v enoto, ki kakor pisan orientalski „συναξαριστής“ v kljub različnosti delov učinkuje enotno in kakor pobožen krščanski mozaik kaže idejo in namen, ki sta umetnika vodila, ko ga je sestavljal.

⁴⁰ Rogerij namreč ni — literarni zgodovinar. Tudi je treba pomisliti, da je bil pojem literarne lastnine v raznih stoletjih različen in da ga je poostrila (in zelo enostransko povdarila!) šele moderna literarna kritika in pa industrijalizacija literarne produkcije, ki je literaturo (v prvi vrsti lepo) zavarovala s paragrafi in ustvarila „literarno policijo.“

⁴¹ Dr. Pregelj je poskusil nekaj enakega, pa je pri tem brezupnem delu utonil v množini citatov. — „Voditelj v bogoslov. vedah . . .“ n. n. m.

Kot gradivo mu je zadoščal brevir, biblija, konkordanca, Picinelli, Lohner, par enciklopedij, ki jih sam imenuje, povrh še nekoliko drugih knjig, vse skupaj biblioteka, kakor jo lahko premore vsak slovenski pridigar, dasi ni pisatelj.

Kako je Rogerij rabil razne enciklopedije, za to samo eden, posebno značilen primer. V 106. pridigi citira (II, 470) Picinellija in v njegovi bližini sv. Nila, Seneko in Justa Lipsija. Če človek poišče v Picinelliju navedeno mesto in ga primerja z Rogerijem, se mu pokaže čudna paralela. Postavim jo za zgled sem; citati, ki jih imata oba autorja ob robu, stoje tukaj sredi teksta v [].

Rog. II, 470:

Kir Nilus ta brumni Minih spreadarjal je to čednost, ali: ta turgent; takú tega je šnešil eni Gartraži enakiga: zakaj, kakor ta Gartraža nigdar dèrge se naznájde, kakòr ú tèrnjo, po bessédah uniga Symbolista, katéri enimu gartražnimu stéblu bil je perpissal: In sentibus semper ... pravi ta S. Oča [S. Nilus in Paraeneticis, Num 29.]: Tolera tribulationes, inter ipsas enim virtutes, ut Rosae inter spinas nascuntur ...

Kir spremislil je Philipus Abbas, taku tu obèrnil je na tu človešku žjuléjne, katéru je slednimu, kakor ta Gartraža perjetnu, aku si lih kakòr ena Gartraža iz ternjam teh nadlug je obdanu [Picinel. l. I. c. 18. n. 147]. Kir kakòr djál je Seneca: Nulla dies maerore caret, sed nova causa fletum ministrat ... [Seneca Troad. Act. I.] ... Za vol katériga Justus Lipsius pravi: Spina haec vita: falimur, si quaerimus in ea gaudiorum flores. [Just. Lip. cant. 2. Ep. 97].

Pic. lib. XI. num. 177:

Virtutem, inter calamitates et miserias locupletatam, Rosae Emblema repraesentat, quae supra cespitem plantata, epigraphen reddidit: E tra le spine pur puntando viene. Id est; Vel inter sentes germinat. S. Nili paraenesis est: Tolera tribulationes: inter ipsas enim virtutes, quemadmodum inter spinas, Rosae nascuntur. [S. Nil. Parac. N. 92] et germinant. Eadem icone significatur, calamitates esse individuas humanae vitae comites. Seneca canit [Act. I.]:

— — — — Nulla dies maerore caret, sed nova fletus causa ministrat.

Et Justus Lipsius: Tricae et spinae haec omnis vita: & Falimur, si quaerimus in ea gaudiorum flores. [Lips. Cent. 2. Ep. 67.]

K temu opomnim, da je Picinellijevo delo v izvorniku in razširjenem latinskem prevodu doživelo več izdaj, toda doslej še ni jasno, katero je rabil naš pridigar⁴². Če sestavimo take paralele, dobimo 38 pisateljev z 58 citati, pri katerih se da dokazati, da jih je vzel Rogerij iz Picinellija. Ta statistika ni popolna. Število dokazanih paralel je v primeri s celim številom Rogerijevih citatov res majhno, toda dovolj veliko, da se ž njim dokaže način Rogerijevega pisateljevanja.

Še drugi momenti so, ki zbujejo na raznih mestih dvome, jeli dotični citat iz prve ali druge roke. II, 401 navede Rogerij kot avtorje za življenje svetih apostolov Simona in Jude poleg Suriija in Baronija tudi nekega „Abdijo“. Ta „Abdias“ je fingirani prvi škof babilonski, ki je baje napisal spis: „De historia apostolici certaminis libri X.“ Ta spis se je našel v nekem samostanu na Koroškem, prvič ga je izdal Wolfgang Laz, dunajski polihistor, l. 1551. Toda že papež Pavel IV. (1555—1559) ga je zavrgel kot podvrženega⁴³. Sumljiva so tudi ona mesta, na katerih navaja Rogerij pisatelje s spisi, ki so napisani v francoskem ali španskem jeziku, torej v jezikih, o katerih ne moremo ravno misliti, da so bili Rogeriju znani. Taki pisatelji so: Alexander Natalis, imenovan pri Rogeriju Alexander ab Alexandro (I, 419; II, 56), Florimondus (II, 3) in Ludovicus de la Puente, pri Rogeriju imenovan „de Ponte“ (I, 512). Spisi prvih dveh, ki jih citira Rogerij, so napisani v francoskem, spis tretjega v španskem jeziku.

Poleg tega pa že Rogerij sam navaja celo množino enciklopedij, ki jih je rabil. To so knjige, ki imajo v naslovu značilne besede: mundus, speculum, theatrum, repertorium, conceptus, dictionarium, thesaurus, alphabetum, bibliotheca i. t. d. —

8.

Naša literarna zgodovina — kolikor je imamo — šteje o Rogerija med „protireformacijske“ pisatelje. Proti tej signaturi pa govori že preprosta kronologija sama: pisatelja, ki piše v prvih desetletjih 18. stoletja, ko je pri nas protestantizem že davno zatrt, vendar ne moremo šteti k protireformacijskim. Tudi njegovo delo

⁴² Prim. Pregljevo razpravo n. n. m., str. 9—10. — Pregelj tukaj priobčene paralele ni zabeležil.

⁴³ Kirchen-Lexikon. I, 28.

samo nam za to ne da nobenega povoda. Martin Luter je pri njem omenjen samo enkrat (I, 170): „Martinus Lutherus stál je ja dósti léjt u'eni dobru začéti brúmnosti; ali: kir se ni sam na se spómnil, spólznil je inu padél u' paklenski brézen“. Na tem mestu mu je Luter, kakor „Origenes ta velíki dohtar“ in „Cerinthus ta Včéni“ samo primer za ljudi, ki so, dasi izprva pobožni, pozneje zablodili. Jasno se vidi, da je Luter za Rogerija samo še retoričen rekvizit. Enaka je s Kalvinom, ki ga Rogerij omeni samo na enem mestu (I, 547). Tam razlaga svetopisemski verz: „Qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria . . . kakòr se vidi nad Calvinam, Ariam inu drugimi kecarji“. Besedo „kecar“ srečamo pri Rogeriju zelo pogosto (n. pr. I, 543, 567, 570, 603, 608; II, 104, 191, 565), toda vsepovsodi je samo preprosta retorična floskula, brez kakršnegakoli posebnega dogmatičnega namena. Saj pa Rogerij tudi ne dogmatizira, ampak v prvi vrsti moralizira, kar kaže ves ustroj njegovih pridig.

In vendar najdemo pri Rogeriju element, ki ga direktno spaja z reformacijsko, oziroma protireformacijsko dobo. To je množina njegovih citatov in sploh vsa njegova tendenca, da bi imponiral s svojo učenostjo. Reformacija je skušala spraviti biblijo kolikor mogoče med ljudi, tridentinski zbor, ki je v tem videl glavno zlo, pa je to skušal po možnosti omejiti. Mnoge določbe stremijo za tem; nihče si naj ne razlaga biblije „suae prudentiae innixus“, in boječnost protireformatorjev gre tako daleč, da pridrže pridiganje skoro izključno le škofom⁴⁴. Zato se je morala razlaga biblije opreti na spise svetih očetov in cerkvenih pisateljev, ki so bili v tej stvari avtentični. Ostre kontroverze med protestanti in „papežniki“ so znanstveni interes in študij cerkvenih pisateljev še bolj poglobile⁴⁵. Tridentinski zbor se je razšel z molitvijo „Serenissimo imperatori Ferdinando semper augusto, orthodoxo et pacifico . . . multi anni . . .“ in s trikratnim „Anathema cunctis haereticis“⁴⁶ — začela se je energična in sistematična protireformacija. Metoda te protireformacije je bila tako energična, sredstva tako učinkovita, da je šlo jako brzo. Toda ti katoliški reformatorji so si ravno tako malo, kakor

⁴⁴ Canones et decreta sacrosancti oecumenici Concilii Tridentini . . . Ratisbonae. G. J. Manz. 1888. Str. 16, 21, 147.

⁴⁵ Kako sistematično je na tem polju delal sekovski škof Brenner, o tem prim.: Schuster Leopold, Erzbischof Martin Brenner, ein Charakterbild aus der steirischen Reformationgeschichte. Graz, 1898. Str. 759—764.

⁴⁶ Canones et decreta . . . str. 196.

njih poznejši zgodovinar⁴⁷, prikrivali, da delo ni dovršeno in da treba podrobnejšega, intenzivnega dela. Okoli 1600 je bila pač že vsa Notranja Avstrija „wenigstens für das äußere Bekenntnis reformiert“, protireformacija je bila končana in začela se je katoliška restavracija. V njej je bila glavna naloga poverjena raznim redovom, ki so si svoj delokrog lepo razdelili. Jezuiti prevzamejo delo med višjimi stanovi, skrb za šolo in znanost, drugi redovi delajo med maso, narodom.

Sledovi teh razmer, kakor jih je ustvarila protireformacija, odsevajo prav jasno iz vsega Rogerijevega dela. Odtod je njegova učenost, s katero se postavlja pred narodom, odtod kompozicija in retorična tehnika njegove pridige, posneta iz prakse jezuitskih šol⁴⁸. Vendar pa je vse to v celoti le stara literarna tradicija, katere početki se nahajajo daleč pred protireformacijo, in ki je v tej dobi samo na novo oživila. V celem Rogerijevem delu se nam kaže — res da samo še v zunanostih in v raznih kurioznih izrastkih — ona školastična smer, ki je skušala s špekulativnim rezoniranjem braniti in ohraniti avtoriteto Rima in njegovega nauka. Ne sme se pozabiti, da je namen glavnih redov, dominikanov in jezuitov, bil v prvi vrsti apostolski, misijonski, in da niti sv. Frančišek Asiški ni nameraval ustvariti reda z izključno kontemplativnim ustrojem⁴⁹. Ta smer je s svojo idejo univerzalnega, ves svet obsegajočega rimskega krščanstva našega pridigarja tako prevzela, da mu je „amor patriae“ ravno tako prepovedan in pregrešen, kakor „amor sui“ in „amor cupidineus“ (I, 467). Ta absolutna podreditev pod eden in veliki smoter: avtoritativno, vseobsežno (= katoliško) rimsko krščanstvo, ki se ob njegovem času res ne skuša več tako impetuzno doseči, ki se v njegovem delu ne kaže več jasno, ki pa se v svojih posledicah vendarle razodeva, je povzročila, da najdemo v delu našega pridigarja tako malo domačega. On sicer govori pred seboj zbranim vernikom in jim daje dobre nauke (moraliziranje je njegov glavni, jasno in očitno izražen namen!), toda njegova misel hodi pota, ki jih predpisuje tehnika dogmatiziranja, njegove „duhoune očy“ so venomer uprte na ves vinograd Gospodov. „Pal-

⁴⁷ O spodnji Štajerski, ki je bila v teku sedmih tednov rekatolizirana, pravi Schuster (n. n. m. str. 455) zelo previdno, da je bila „wenigstens für das äußere Bekenntnis reformiert“.

⁴⁸ Prim.: G. Mertz. Über Stellung und Betrieb der Rhetorik in den Schulen der Jesuiten. Heidelberg. Winter. 1898.

⁴⁹ Felder, n. n. m. str. 3.

marium empyreum“ bi ravno tako lahko napisal kak katoliški Španec ali Francoz.

Iz njegovega moraliziranja ne dobimo nobene slike njegove dobe⁵⁰. Kjer ne prepusti v ta namen proste roke pridigarju, moralizira v splošnih, stereotipnih formulah. Njegovi podatki o Kranjski (II, 33, 369, 370) so redki, vzeti iz knjig in z avtorji vestno in točno dokazani. Tudi sicer nam vsebina njegovih pridig ne dovoljuje nobenega sklepa, kje in kedaj jih je govoril, vse so tako neizmerno vzvišene nad kraj in čas. To se lahko reče, dasi se dá 18 njegovih pridig datirati. Vsi ti kronološki podatki pa so popolnoma zunanji in brez vsake notranje zveze z vsebino pridig; znanstvenim raziskavam so sicer dobrodošel pomoček, sicer pa v resnici učinkujejo kot kričeči anahronizmi. Turška sila, ki jo je Rogerij v svoji mladosti gotovo še doživel, ki je morala biti vsem ljudem v živem spominu, in o kateri je njegov prednik Janez Svetokriški pridigal⁵¹, ni zapustila v Rogerijevem delu niti najmanjšega sledu. — Tako se pred tem velikim smotrom tudi pridigarjeva osebnost umakne popolnoma v ozadje. Dovolj značilno je, da iz celega, vendar obsežnega dela, ne izvemo prav nič o pridigarjevi osebnosti. Samo tam, kjer govori o svojem redu, oziroma njegovih ustanovnikih in svetnikih, stopi nekoliko naprej in pravi: muoj S. Oča Franciscus I, 167, 567; II, 35, 111, 353; . . . muoj S. Antonius Paduanus II, 10; . . . letel je h' te Arke muojga S. Capucinerskiga Ordna I, 449. Baš ti primeri pa so nam — poleg splošnega značaja njegovega dela — tudi dokaz, da njegova rezerviranost ne izhaja samo iz dejstva, da je bilo njegovo delo namenjeno tudi drugim pridigarjem. Ta moment je že nekoliko vplival, toda v primeri z drugimi, vsebinskimi, je precej sekundarnega pomena. Tem bolj, ker ne vemo in niti ne moremo določiti, jeli Rogerij kar ob prvi pridigi, ki si jo je zapisal, mislil na to, da jo bo kedaj priobčil. V pridigah, kakor jih imamo pred seboj, je njegova maska vedno ista: štirideseta pridiga se v ničem ne razlikuje od štiriinšestdesete, in vendar leži med obema doba dobrih dvajsetih let.

⁵⁰ Kako popolnoma drugačen je v tem oziru Abraham a S. Clara! — Lecoy de la Marche je v svojem delu „La chaire française au moyen âge“. 2. éd. Paris, 1886, na str. 341—492 opisal „La société d'après les sermons“.

⁵¹ Prim. njegovy Sacrum promptuarium, IV (1700), 150—180.

(Konec prihodnjič.)

Fran Albrecht:

Na oljski gori.

(Iz papirjev mrtvega prijatelja.)

Nocoj sem sam. To se pravi v svojih mislih in v svojem srcu sem sam. Zakaj gruča mojih tovarišev leži po tleh in spi; nekateri se zabavajo s polglasnimi pomenki, drugi pa sede krog ognja, ki so ga zapalili v razvalinah stare peči, sede na trhljih starijskih stolih v tej nepriljudni zakajeni bajti s kartami v rokah, kadijo, smejo se in pijo. Meni pa ni do pomenkov nocoj, ne do smeha, ne do kart. Prišlo je bogvedi odkod in čemu, in kakor ozek leden obroč mi je stisnila srce tesnoba. Kakor da je vstal v meni neznan človek, močnejši od mene samega in me poklical k zavesti, ukazal, da mu sledim . . .

In tako sedim zdaj tukaj ter poslušam nerazumljiv glas strogega sodnika, prisluškujem besedam, ki zvane v meni, in ko se ozrem kvišku, se mi zaroga z nasprotne stene zrcalo in v njem obraz, ki ga ne poznam. Nočem gledati v to zrcalo, a moram! Kadar mi zmanjka besede in se uho prisloni, da bi sledilo šumni govorici tovarišev kraj ognja, že me pokliče z nasprotne stene . . . Ostudno je to zrcalo! Prah leži na njem kakor na moji duši.

In tovariši se smejo, vesele zgodbe si pravijo, njih srca se pogovarjajo z dekleti, z ženami in otroci, ki jih čakajo doma. Zakaj nisem tam med njimi in ž njimi? Saj je smešno in žalostno, da črčkam po tem papirju in se udajam tem nezmiselnim, norim čustvom, mesto da bi sedel tam med njimi, vesel in lahko miseln. Aj, že jutri morebiti, čez par ur . . .

Ne, vseeno sem radoveden, odkod je prišlo to, da sem tako nanagloma moral vstati od družbe, pustiti karte in čašo; da je umolknil v meni smeh in ugasnil glas v grlu ter so se vse moje misli tako nenadoma pogreznile v tiste brezdanje globine, ki niso več pristopne telesnim očem in ki so me po neznani volji prisilile, da jim moram slediti. Ali se me loteva blede sentimentalnost, ki je nikoli poznal nisem, ali je pala senca daljne slutnje preko mojega duha? Da se bo nekaj dopolnilo, odločilo, da bo posegla moč, silnejša od človeških sil, v krog onih labirintskih usod, ki so mojemu srcu najbližje in najdražje? O, kaj je s teboj nevestica moja,

nocoj to noč? Glej, meni je mraz, ko se te spominjam . . . In ti, moj dom, in vi, drugovi moji, širom sveta razkropljeni?

Ah, ne, ne, proč vse te misli, te zlovešče, črne, ki zastrupljajo kri, da je težka in tožna! Saj jaz vendar ne verjamem v takšne stvari, jaz, ki sem mlad in je moja kri zdrava kakor studenec na gori, in se peni kakor vino in iskri kakor požar! In so moji živci kakor pletene verige in moja pest — ah, ta moj železni edini talisman!

Pa vendar, vendar — nekaj bolnega je kanilo v moje telo nocoj, neka strupena kal se je razkrojila v moji krvi. Jaz moram venomer misliti in venomer je pred menoj mladi prijatelj, ki ga ni več. Vesel je bil, šumen, najzabavnejši med nami. Kakšni aforizmi, resnični in globokoumi za njegovih devetnajst let, kakšni nenavadni in bizarni domisleki so se mu vsipali iz ust, kakšne dov tipe je stresal — človek je strmel nad to prečudežno mladostjo. Bogleme, on ni razmišljal o smrti in takšnih nespametnih rečeh — on ne! In, glej, prav tako smo sedeli krog ognja kakor nocoj, kvartali, pili, pušili in se zabavali s pomenki o dekletih in svojih domačih krajih. Kdo je pravil najkratkočasnejše zgodbe in pikanterije, čigav smeh je bil najglasnejši in kdo je nenadoma obmolknil, stisnil ustna skupaj, povetil glavo in se splazil neopaženo proč? Jaz sem videl — to je bil on. In tri ure potem, še predno se je čisto zdanilo, je obležal tam zunaj v črnem gozdu z odprto lobanjo. In je sijala nanj jutranja zarja kakor blede, žalujoči plamen velike sveče . . .

Ne! — pa saj to so zvezde, ki sijejo nocoj tam zunaj tako ledeno mrzle in daljne. Zato so moje misli tako trudne in težke nocoj. Ampak jaz ljubim zvezde, zvezde ljubim najbolj. Vem: daleč so, mrzle in tuje našim srcem, ne razumejo naših bolečin, naših človeških trudov in zablod, neme so in ne slišijo naših besed in krikov in molitev in tožb. A jaz jih ljubim in že kot otrok sem strmel v te daljne zagonetne nebeške plamene, ljubil jih s čudnim sužnjim strahom, prav tako kot mi odrastli ljubimo svojega življenja usode. In ko sem ležal v svoji kratki posteljici in nisem mogel zaspati ter sem zatiskal svoje oči, da bi ne videle, ničesar ne videle in ne gledale, tedaj so pričele trepetati in plesati v črni temi ter padati name s svojimi sikajočimi, gorečimi jezički, da sem vzkrikal od mrzlične groze, ki je dušila moje triletno srce z bogaboječim otroškim strahom. A tedaj se je sklonila name mamica s svojim bledim obrazom — moja mamica, ki spi nocoj to noč tam doli doma na Žalah svoje lepo spanje večnega miru, o, blagor tebi,

žena! — smehljuje se je sklonila name in odpoljubila s toplimi materinskimi ustnami bojazen z mojega lica, utolažila divji, sikajoči ples zvezd nad menoj in s svojo božajočo dlánjo uspavala moje trudne prestrašene oči . . .

Nocoj ni matere, ni dobrih oči, ni sladkih rok in ledene zvezde padajo na moje srce. Te ledene strašne zvezde, ki jih ljubim najbolj. Ali niso kakor okamenele solze? Ne, kakor žareče solze so, a njih ogenj je mrzel, njih žar je leden. In meni je mraz . . . Kurite, tovariši, kurite, zapalite, da bo siknil ogenj iz razdrte peči in puhnil valove črnega dima preko nas ter z rdečimi svojimi jeziki objel to staro židovsko halupo! Ni treba, da bi nam bilo mraz, kadar smo tako po domače, gostje in gostitelji obenem. Saj bomo jutri gostovali z mrazom, ko bomo ležali tam zunaj, prežeči, nemi, odreveneli v en sam ukaz. In nad nami pekel, požar, konec sveta, stara dolgočasna pesem, naprej, nazaj, počez, vstran — ah, kaj vem jaz . . .

Zakaj s tabo sem se hotel pomeniti, ti moja mala? Čemu si mi poslala to razglednico, ki sem jo prejel danes zjutraj? Bogme, ženske ste zares smešne in čudne včasi! Vsaka beseda, slednja kretinja, sleherno najmanjše in najbrezpomembnejše dejanje vam je simbol. Kaj si mi hotela povedati s to karto?

Jaz se namreč na ženske ne razumem prav nič. Stanoval sem pri gospodinji, ki je imela takšno dekletce. In to dekletce, hči gospodinje, je nekoč prijokala v mojo izbo, vsa nesrečna in obupana nad svojo strašno usodo. Sedla je kar tja na zofo in jokala in ječala tam venomer. Kaj sem hotel napraviti? Moja zadrega je bila nepopisna, moje srce je prekipevalo od sočutja, ki ni našlo izraza v besedah, kakorkoli sem se trudil, da bi ji povedal kaj tolažilnega. Stopil sem k nji in sem jo poljubil. To pa je, kakor sem takoj opazil, tako silno učinkovalo, da je še isti hip nehala jokati, planila kvišku, zacepetala s svojimi drobnimi nožicami in me o, bože — premerila s takšnim pogledom, da je ledena zona oblila moje zločinsko telo. In ko mi je par gorkih povedala in posebno še, da se je motila v meni in da sem prav tak kot vsi moški, je šla naglo iz sobe in s posebnim poudarkom zaprla duri za sabo. Jaz pa sem, stoječ sredi sobe, imel priliko razpletati globokoumna razmotrivanja o zagonetnosti ženske psihe vobče in nje logike posebej. In nisem našel rešitve, prav takisto kot tudi pozneje ne, ko se je isto dekletce že nekoliko privadilo misli, da sem ravno tak kot vsi moški. Posečala je namreč večkrat mojo sobo, ki ji je izredno ugajala, ne vem, iz kakšnega vzroka pravzaprav. In tako sva večkrat sedela na

zofi in sem ji jaz v priljudnih besedah tolmačil lepoto grških klasikov in pokojno modrost stoične filozofije. Opazil sem, da se zna prav ljubko smejati in da nikakor ni tako tragična narava, kakor sem sklepal po prvem obisku, in o katerem sem se vedno bal, da ga bo kdaj omenila. Seveda ga je omenila ob prvi priliki. In jaz sem se jel opravičevati, prositi jo odpuščanja za svojo nepremišljeno nerodnost. Nji pa — in to je bilo drugo presenečenje — je planil nenadoma smeh iz oči, iz ust, glasen, zvočen prešeren smeh.

„Kaj ste res tako neumni, ali se samo pretvarjate!“ je vzkliknila čisto na glas. In nato me je prijela za lase, za uho, udarila me po licu, da, prav zares udarila s svojo drobčkano dlanjo. „Rada vas imam, vi nespametni fant! Zakaj pa me ne poljubite? Poljubite me — takoj, takoj!“

In jaz sem jo moral poljubiti in venomer poljubljeni in bog mi je priča, da še danes ne vem, kako je bilo vse to mogoče. Prav nič nisem razumel. Da, še tebe, kratkokrilka, še tebe nisem razumel, Wally ali Elly ali Fanny — ali kakšno ti je pač bilo sladko ime!

Čemu, nevesta draga, si mi poslala to karto?

Zdaj vem: ta karta me je razburila, ta čudna, nenavadna razglednica, ta strašni simbol, ki ga ne morem doumeti! . . . Kaj si mi hotela povedati? . . . Tisto namreč, kar mi pišeš — ni nič; tvoje misli so prefine in prenežne, da bi se vezale na težko neokretnost besed. Saj te poznam: vsaka tvoja gesta je simbol. In jaz ti ne morem več slediti, jaz, ki se z obema trepetajočima rokama oklepam resničnosti in besed. Jaz ne vem, kaj si mi hotela povedati . . . nočem vedeti, nočem misliti, ker je preveč grenkobe v meni! A ti! Prihraniti bi mi moralo to uro, če si res tisto, kar pravi moja ljubezen. A če nisi? . . . Gorje ti!

Oprosti, iz velike žalosti se je porodil ta dvom, iz žalosti nad samim seboj. In tale razglednica, ki si mi jo poslala, gotovo nima nobenega globljega pomena in ožjega stika z mano, prav gotovo ne. Saj je čisto prijazna kartica: Starec na zemlji. Starec seje. Kako sveža je prst, kamor pada seme njegovih rok! Kako srep in mil je starčev pogled! In to čelo, visoko in obokano, nagubano od daljnih nad in tajne skrbi! Kam seješ, starec, kaj bo vzkalilo, mužik? Zakaj tisoč strašnih neviht spi za obzorjem in prst, ki siplješ vanjo svoja sveta semena in ki je sveža in voljna in plodna, je morebiti samo tenka plast, pod katero se razprostira peščena, kamenita pusta, ki bo zatrla vso tvojo setev, še predno se bo sklasila v zlati kruh . . .

O, kam si sejal, starec, komu si govoril svoje zlate besede? Tenka je prstena plast naših src, pod njo kamenita, pusta gruda. In — ali si pozabil? — mi vsi smo otroci tega sveta!

Tudi ti bi morala pomisliti to, predno si mi poslala ono karto, nevesta moja. Vedeti bi morala, da sem jaz sam dovolj močan, da se presodim in obsodim, ako je potrebno. Čemu ta čudna — namigavanja?

Ali naj ti povem, kaj me teži, kadar sem sam in se spomnim nase? Neznaten dogodek je, čisto brezpomembna epizoda te strašne tragigroteske. Ali zarila se je vame, kakor pijavka se je vsesala v moje srce in se s čudno svojo težo oklenila vseh mojih misli. Dvoje srepnih, ostrih oči je, ki me spremljajo venomer in vsepovsod . . . Dvoje oči strmi naravnost vame, ki stojim pred njimi trd in okamenel. Dvoje čakajočih oči. A v njih ni bojazni, ne trepetajočega nemira, gorak in topel je njih pogled, ves razvnet od neke globoke skrivnosti. In jaz vem, globoko v sebi čutim in vem, da so te oči že v naprej vse odpustile . . . Kaj odpustile? Ničesar nimajo odpuščati te oči! Meni ne, jaz vršim svojo dolžnost in nimam niti časa niti volje, da bi razmišljal, kaj in kako in čemu. Jaz dvignem roko, ukažem, kratka, ostra salva in vse je pri kraju . . . Jaz vršim svojo dolžnost. In tiste oči so se zaprle in samo čuden smehljavač mir je ostal razlit preko vsega košččenega širokega obraza.

Jaz premišljam: Odkod ta mir? Odkod ta mir njemu, zločincu, vohunu, puntarju, ali kaj vem jaz, kaj je pravzaprav bil? Odkod mir njemu in ne meni? In zakaj hodi ta slika z mano, zakaj je njegov mir moj nemir? —

To je moj doživljaj, saj vse drugo ni vredno besed, ne spomina, samo pozabljenja. A ta doživljaj bo ostal v meni svež in neizprosno z vso svojo nedoumno prekruto krivičnostjo. Zakaj najvišja krivica je, ako mora pravičen in vesten sodnik obremeniti svojo vest z zločini njih, ki jih je obsodil on sam. Tako krivično zna biti edinole življenje.

In zdaj, nevesta moja, razumeš mojo boleost? In — pomisli, ljubica edina! — ali ni nekoliko prekrut izraz tvoje ljubezni ta poslednja razglednica?

Ne, morebiti ni kruto, temveč samo pravično. Povedati ti moram namreč, da nisem jaz tisto, kar misliš ti! In da tiste besede, ki sem jih govoril nekoč, niso resnične.

Ko sva nekdaj posedevala udobno pri klavirju in so tvoje fine, negovane roke počivale na belih tipkah, so se pletle med nama in

najinimi srci sladki pomenki. In pred nama je ležal odprt evangelij one edine, samosilne ljubezni, katere prorok je bil starec Lev Nikolajevič. Midva oba sva prisegala na te nauke in sva bila prepričana, da so edino resnični, edino zveličavni. To vse je bilo resnično tedaj in je danes pusta, našemljena laž.

Zakaj tisti starec, ki smo ga ustrelili v bornem rutenskem gnezdu, se je imenoval Lev Nikolajevič . . . Iz papirjev njegove zapuščine sem si vzel preprosto fotografijo tega starca in jo vtaknil v žep. Naj hodi z mano po teh čudno-zamotanih mojih potih. Zdaj je poleg te fotografije tvoja razglednica, draga. Obe sliki ste si podobni na las.

A meni je mraz, mene se zopet loteva ta strašni mraz, ki gori in pari in žge s svojimi ledenimi kremplji po mojem telesu. Zakaj mi tako drgetajo ti potni nervozni prsti, mečejo svinčnik vstran in tipljejo ledeni pot z mojega razpaljenega čela? O, da me vidiš zdaj, ti moja edina, da me vidiš v tem ostudnem zrcalu, razpokanem in zabledelem, kamor se morem venomer gledati jaz, potem bi razumela vso črno resnico teh mojih besed, ko ti pravim: ne veruj, nikoli ne veruj, da sem bil kdaj drugačen! Seveda, če je sploh bila kdaj to tvoja vera. Kajti prav takšen sem: bojzljivec! Bojzljivec sem, v slednji moji žili, v slednjem vlaknu mojega telesa diha življenje in bojazen. Vse bi dal, vse izdal, vse prodal, da bi se ne zgodilo. In vendar se bo, ker se mora. Tako čutim.

Da, vsak človek doživi svojo oljsko goro, svojo strašno preizkušnjo. In ni ga bitja, ki bi ne zdvomilo in pehalo to čašo grenčice od sebe. Naposled pa prime zanjo s hlastnimi rokami vsak in izpije do dna svoj kelih obupa.

Na tvoje zdravje ta kelih, nevesta! Da bi živela in cvetela najina ljubav! Rad sem te imel: tvoji lasje imajo blesk nočnih sanj, tvoje ustnice kipeči sok življenja, tvojo čelo mramorno belino deviško-neoskrunjenih spoznanj. Na tvoje zdravje ta kelih! In kadar dospeš ti na svojo oljsko goro, tedaj boš vse razumela. Da smo ničvredne kreature in bojzljivci, mi ošabni ljudje! Da bi za vsako ceno in nesramnost in laž hoteli odkupiti to svoje golo življenje, ko bi bilo v naši moči. Da nimamo poguma za zadnje resnice, ki z nesmrtno krutostjo pričakujejo vstajenja v nas vseh. In za ljubezen.

Ampak njemu je lahko, njemu, Levu Nikolajeviču . . .

V. K.:

Fran Valenčič in drugi.

Nad hribom 144 se je zvečerilo. Nad Valonskim gričevjem so široke in neprodorne megle kazale nekaj jasnejšega soja; — daleč zadaj za njimi so nekje pokrajine, kjer sije solnce in vlada mir. Tu pa je včeraj z nočjo težak in moker oblak zavil mučeno zemljo med Vrhom in Fajtim hribom z usmiljeno kopreno, da ne vidi moritve narodov, da ne sliši tuleče pošasti, ki bruha grozo in pogin nad tem koščkom zemlje, kjer so . . .

. . . pred davnim, davnim časom, — ali je to pravljica? — pastirčki ukali za dimko, jagodo in lisko. Kje je tisti kraj, ki je bil tu nekoč, pokojno dihajoča idila?

Tu je bruhala včeraj toča železja. Pokalo je, grmelo, tulilo in žvižgalo in sikalo in prasketalo, kakor da se lomi svet. Zasule so se kaverne, izginili globoki jarki, betonirani podstavki so se razpršili, potrgale se žice, zazijale so razpoke, drevesa so se razletela v trske, in skale so pokazale rudasto drobovje, ob katerem so se plazili beložolti in sivi strupeni plini, kakor sapa tisočernih pobesnelih zmajev.

Zvečer je zaroselo iz nizkih oblakov, kakor da plače priroda nad slepoto človeštva, ki se kolje in uničuje nesmrtnne vrednosti za nekaj, kar bo prešlo; za to, kar bo stopilo za njim na plan, se bodo klali narodi bodočnosti z najnovejšimi izumi tehnike, a z istim srdom, kakor so se klali nekoč praočetje na barju s kamenitim bodalom in lipovim kijem.

Zaroselo je in šumeča voda je namočila kotanje. Umazani potčki so pričeli curljati preko groblja in namakači počrnela trupla, napol zarita v prah in zemljo, pokrita z ostanki kritij, orožja in žice, raztrgana in krvava.

V groblju se pomikajo črne sence. Od časa do časa zazvenči lopata, čujejo se pritajena povelja. Razdrapane postojanke popravljajo.

Potem zasveti curek jarke luči po pritajenih postavah in izgine. Zasveti in izgine vnovič. Napet molk.

Med šumenjem dežja udari na uho drug šum, počasi se bližajoč. Nekdo se plazi, nekaj diha v tej tmini pred nami. Nekaj šklokotne, nekje zatrklja kamenček, z levo ostro reskne jekleni puškin zaklop.

Potem bruhne peklo še enkrat. Nad nami razpoči nenadno solnce, da se za tri hipe okopljejo v prejasnem svitu robovi, ostanki

žice in plazeči se Lahi. Tak-tak taktaktak zaprasketajo strojne puške, nad glavami zatulijo zmaji in planejo nekam pred nas, nesoči grozo in pogin. Nekaj krikov iz mozga, do mozga. Potem se peklo zapre nenadno, kakor se je bilo odprlo.

V zopetno črno tišino zro odprte, podplute, steklene oči. Brezizrazno. Mrtve, žive. Razlike ni.

Lopate zvenče iznova. Jutri bo tu nov jarek, nova žica. Isto peklo in prokletstvo, isto mrtvaško kolo.

Le počrnelih teles bo nekaj več. V mōči ali na solncu, v groblju ali na skali bo črnelo njihovo meso in se belile kosti; kjer jih je ravno doletela splošna, enaka in direktna usoda, demokrat Smrt, veliki pomirjevalec živih, ki so „nadaljevali politiko miru z drugimi sredstvi“.

S tega vrha smrti se ti široko odpira razgled celo do Svete gore. Tam nekje je naša Gorica.

Naša!

Bledi narednik, ki stoji vzravnan nad žičevjem in gre z izgubljenim pogledom tja, se je nekoč, ko ni bil narednik, sprehajal pod kostanji na Korzu, hodil v pisarno in . . . in čakal sreče. Sedaj stoji nad žico. Ne sliši četovodje, ki leži na trebuhu v jarku pod njim in ga nujno svari, naj se zakrije vsaj za zaslon.

— Tam! Tam sem čakal sreče. Tam . . . od Jamelj do Krna me je nosil poklic. Ob Soči in Vipavi, v pisarni in pred sodnim stolom sem iskal sreče, iskal dušo, ki čuti in razume; iskal uspeha, iskal družice, iskal ljubezni in prijateljstva tudi še, ko sem skoraj obupal nad njima; in poslušal petje škrjančka in šumenje naših rek, gledal naša polja, naše solnce, naše nebo, govoril naš jezik, trden in sladak, in včasih so zazvenele strune . . .

Samo njemu in nekaterim. Ne več vsem, kakor pred leti v „Zvonu“. Zakladi so se kopičili, čakali, da pride čas, ko bodo dvignjeni. Dozorevali so. Samo enkrat sva s pokojnim dr. Dermoto imela priliko, da nama je Fran Valenčič čital nekatere svojih sonetov, krepkih kakor Kettejevi, a dovršenejših vsebinsko.

Potem? Kroglja je bedak; gre, kamor hoče. Drobec ene je našel pot v čelo tihega misleca, prikritega pesnika, stoječega v kroju narednika nad žično oviro, zročega v izgubljeni raj. V preteklost, v bodočnost, — morda s prezirnim nasmehom na vajenih ustih.

Zvečer so se zopet priplazile sence, zazvenele so lopate. Lemuri kopljejo grob Faustu, predno je dovršil, kar je nameraval v duši.

Širne poljane Prikarpatja, temna Bukovina med rudečo Galicijo, Polesjem in Volinjem, sibirjska brda, podonavska globel in srbsko gorovje, sivi Kras in snežni Tiroli, kaj veste vi o našem jadu, ko imate dovolj svojega?

Ali na vas, na vas mislijo srca naših mater in ženâ, in ko izgovarjajo njih usta vaša imena, se ne spomni nikdo narodov, ki žive ali so živeli tam, nikdo na raznobarvno konfiguracijo teh dežel v atlantu, nikdo na vaša polja, gozde, gore in modro nebo. Le na ona polja mislimo in brda, kjer padajo naši sinovi, očetje, bratje, prijatelji; kjer môči lastno in tujo grudo kri našega roda.

Srce, lobanja in drob njihov se bodo izpremenili v prah zemlje in gruda bo namočena, oplojena.

Onim pa, ki bodo ostali, bo zazvenelo z mogočnim bronom vprašanje:

„O bratje, bratje — kako je v vas?

Soli vaše njive zorane?“

Mi vsi, ves narod se bo vprašal.

Predno pojdemo na delo, mi vsi, kar nas je oračev narodove njive in kovačev njegove bodočnosti, bomo pobožno sklonili glave in se spomnili onih, ki so bili med nami in jih sedaj ni več.

Pred dnevi je padel Fran Valenčič. Pred njim in za njim drugi. Vsa njihova moč preidi na nas, da bomo silni v delu in v osveti, ko pride naš dan!

Književna poročila

Dr. Fr. Detela, Svetloba in senca. Povest. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. Slovenskih večernic 70. zvezek. 1916.

Za „Trojko“ je zdaj položila Mohorjeva družba pred narod to Detelovo povest. Iskreno me veseli, da morem prav jaz in na tem mestu, kjer sem o priliki ocene „Trojke“ rekel, da tisti spis za inteligenco ni več, za ljudstvo pa še ni, oziroma sploh nikdar prav ne bo, — da morem prav jaz, ki sem bil obžaloval, da ni gospod pisatelj svojega najbolj znanega dela za preproste poslušalce vsaj „prilagodil“, — to novo povest pozdraviti kot pravo hrano za Mohorjane. In edino s tega stališča o povesti tudi govorim; zakaj na izobraženca se niti ne obrača in je z „umetniškega vidika“ takorekoč brez vsakih pretenzij. A čeprav zna kak Finžgar v svojih „ljudskih povestih“ večinoma zadovoljiti oba dela, je nam po „Trojki“ le toliko ljubše, da Detela tu tega niti ne poskuša. In tako je gotovo dosegel svoj namen: narod se bo ob ti knjigi zabaval in — blažil. Dogodki se razvijajo lepo naravno in po vrsti, vse je dobro utemeljeno, in vse osebe so pravi živi ljudje, — cel „mikrokosmos“ skrite slovenske vasice skozi skoro tri rodove je razgrnjen

tako resnično pred nas, da je človeku, kakor bi bil sam zopet živel nekaj časa tam zunaj. Sicer že res, da je tuintam tudi malo — sence: včasih se ti ljudje le malo preveč „gosposki“ vedejo in govore, a za te pegice bogato odškodujejo tista naravno pristrčna mesta in ljubeznivi humor, ki jih je toliko. In naj si mi nikar in na nikako stran ne zameri, nego šteje res za iskren izraz zadovoljnosti, če še omenim, da tercijalstvo — z dovoljenjem prečastitega krškega knezoškofijstva in brez dovoljenja — morda še nikdar pri nas ni bilo tako mojstrsko naslikano, kakor ga je pisatelj pokazal na dlani; tercijalstvo in njegov pogubni vpliv (življenje in smrt „uboge, prestrašene deklice“ Anke). In vendar je tudi Mana v srcu tako naravno dobra ženska, da se niti ne more reči, kakor bi bilo „pobijanje“ tercijalstva v knjigi eno — tendenc. In prav v tem tiči omenjeno mojstrstvo.

Da, ljubo je človeku pri srcu, ko odloži to knjigo. In čisto nič mi ni po tem, da bi brskal po hibah, — preveč hvaležen sem pisatelju v svojem, in če smem, v imenu naroda. Narod, ki bo prejel to knjigo in ki jo je — dal. Zakaj kdor se ni učil od naroda samega, take tudi napisati ne bo znal. In tudi inteligentu, ki mu je hodila mladost po takih krajih, — še vedno nas je večina teh, — in ki rad „nazaj hodi“, bi to delce pristrčno priporočil.

Da me ne bo vest pekla, naj pa vseeno h koncu omenim, da pisatelj „na novo uvaja“ nekatere oblike, ki jih narod res rabi, a ki se nam jih je uho že davno odvadilo. Čemu se je pripeljal „en“ agent zavarovalnega društva? (str. 173). Vem, da pisatelj tega ni hotel, a skoro bi bilo videti, da takim društvom ni posebno naklonjen, toda kot „narodni učitelj“ bi ne smel izliti dobre kapljice z muho vred. — In potem je še nekaj takih „enov“. Pa tudi preveč osebnih zaimkov: „Če bi ne bila ti moja sorodnica, bi te jaz takoj tožil“. itd. Ako bi že kdo hotel kaj „nazaj uvajati“, bi bile še prej na mestu določne členice, ki jih včasih res stvarno manjka.

I. P—k. = dr. Jvc

Slovenska čitanka za državne obrtne šole. Sestavil Henrik Podkrajšek, c. kr. profesor. S 45 slikami. V c. kr. zalogi šolskih knjig na Dunaju. 1915. V. 80. 332 str. Cena vez. knjigi 3 K 40 v.

Prof. Podkrajšek je mnogostransko delaven obrtnošolski pisatelj. Izdal je učne knjige za zemljepis, za obrtno računstvo, za obrtno knjigovodstvo z naukom o menicah in zdaj je še sestavil obsežno slovensko čitanko. Po načinu starejših nemških čitank je snov razdelil po skupinah. Na prvem mestu so „Blažilni, poučni in zabavni spisi“, njim slede sestavki o narodnem gospodarstvu, zdravstvu, zemljepisu, zgodovini, prirodi, obrtu in umetnosti ter iz državožnanstva; zaključuje jih serija sedmih življenjepisov, med katerimi je Pirnatova skica o Valvasorju napisana z govorniškimi zanošom, o Petru Majdiču, ustanovitelju znane mlinarske veleindustrije, pa je za naše razmere najbolj umestna. Da so zašli nekateri sestavki v neprave „predalčke“, je skoro naravno. Tako so v oddelku za zemljepis Stritarjeva „Slovenska Lizbona“, odlomek iz Aškerčevega Zlatoroga, Resmanova „Planinska“; med zgodovino čitamo razen drugih staromodnih spisov tudi zgodbo o Rudolфу Habsburškem in pekovki, Aškerčevo balado o obleganem Dunaju, Ant. Zupančiča „Sin in mati“ ter — Cesarsko pesem. Gregorčičevo „Odlikovanje“ je dobilo svoje mesto med — državožnanstvom! Med leposlovnimi sestavki prevladuje didaktična smer; tu so spet našli varno zavetje iz boljših novejših čitank izločeni razni pregovori, zlate resnice, misli, aforizmi Pavline Pajkove in podobna dolgočasnost. Cankarjeva črtica „Mater je zatajil“ je skoro edina častna izjema, kjer učenec lahko občuduje lepoto naše moderne proze. Prešernov „Memento mori“ je dobil naslov

„Spominjaj se smrti!“ — V celoti je dobila Podkrajškova čitanka preučenska značaj, to je pravi kompendij vseh mogočih znanosti. V njej čitamo članke o kartelih in trustih, o kreditu in kreditnih zavodih, o mezdi, gospodarskih zadrugah, o stavbarstvu in raznih obrtih itd., itd.; celo vozne rede nas uči umevati. Zastonj pa iščeš po njej kak življenjepis slovenskega pisatelja, kako črtico iz naše književne zgodovine; za vse to je imel sestavitelj skrbno zaklenjeno srce. In tako je njegova čitanka le dekla v službi raznih predmetov, ki se poučujejo na obrtni šoli. — Čitanki je dodan Slovensko-nemški in nemško-slovenski slovarček, dobro in potrebno delo, o katerem pa vendar dvomim, da je v slovenski čitanki zanj primerno mesto.

Dr. J. Š—r.

Carniola. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko ... Uredniki: Dr. Jos. Gruden, dr. Jos. Mantuani, dr. Gv. Sajovic. Nova vrsta. Let. VII, zvezek: 2, 3. V Ljubljani 1916.

Drugi zvezek „Carniole“ prinaša dr. Grudnovu literarno črtico „K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma“, ki ga je oskrbel ljubljanski škof Herberstein, „najizrazitejši janzenist, kar jih je kedaj sedelo na avstrijskih škofijskih stolicah“. Isti pisatelj je priobčil v letošnjem „Času“ (zv. 3, 4) dva važna članka, ki nam na podlagi deloma novih arhivalnih virov pojasnujeta pričetke našega janzenizma in njega pomen v našem kulturnem življenju. S temi tremi sestavki je postala slika naših slovstvenih in prosvetnih razmer ob prelomu 18. stoletja v mnogih potezah jasnejša; tuintam pada luč celo v novejšo dobo. — Dr. Fr. Bučar je priobčil v obeh zvezkih popis knjig, ki so izšle v jugoslov. protestantski tiskarni v Urahu in Tübingenu v 16. stoletju. Glavni steber podjetja je bil baron Iv. Ungnad, ki je vodil točne zapiske o dohodkih in stroških tiskarne; ohranili so se popisi vseh izdanih in usoda njihovih naklade. V letih 1561—1563 je izšlo 25tisoč izvodov knjig v hrvaškem, slovenskem in italijanskem jeziku. — Ravnatelj dr. Mantuani je opisal spominsko ploščico o posvečenju škofjeloške nunske cerkve l. 1669. Velezanimiv spomenik je sedaj last ljubljanskega muzeja. — Za Društveni vestnik je napisal dr. Šlebinger kratek nekrolog L. Pintarju s seznamom njegovih spisov, v prvi vrsti razlag krajevnih imen. — Prof. Alf. Paulin je zaključil svojo študijo „Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte“, dr. Ponebšek pa nadaljuje v obeh zvezkih opise naših ujed.

V tretjem zvezku je objavil dr. Milko Kos na podlagi doslej priobčenih virov za lokalno zgodovino pomembne „Opazke h kronološki vrsti tržaških škofov v srednjem veku“, t. j. od 6. pa do konca 13. stoletja. — Iv. Vrhovnik je priobčil dva krajša zapiska. V prvem nam pripoveduje, kako so si morali katoliški duhovniki izprositi dovoljenje škofijskega ordinarijata, da so smeli rabiti Dalmatinovo biblijo; v drugem nas seznanja z usodo Kastelčevega prevoda sv. pisma iz l. 1680, ki je ostal v rokopisu. — Med „Slovstvom“ čitamo poročilo prof. F. Seidla o aktualni brošuri berlinskega geografa A. Pencka „Die österreichische Alpengrenze“.

Š



Kmetska posojilnica ljubljanske okolice

registrovana zadruga z neomejeno zavezo v Ljubljani

:: obrestuje hranilne vloge po čistih ::

4 1/2 %

brez odbitka rentnega davka, katerega
plačuje posojilnica sama za svoje vložnike.

Posojilnica posojuje svoj denar na varna
kmečka posestva, radi tega je tudi ves
denar pri njej popolnoma varno naložen.

Gospodarstvo posojilnice vodijo gg.:

Ivan Knez, veletržec in velepos. v Ljubljani.
Andrej Šarabon, veletržec in pos. v Ljubljani.
Josip Lenče, veletržec in posestnik v Ljubljani,
Ivan Mejač, veletržec v Ljubljani,
Anton Pogačnik, posestnik v Spodnji Šiški,
Franc Jarc, posestnik v Medvodah,
Avgust Jenko, posestnik v Ljubljani,
Alojzij Vodnik, kamnosek in pos. v Ljubljani.

Rezervni zaklad nad K 900.000.—.
Hranilne vloge nad K 20,000.000.

— — — — —
:: :: **Ustanovljeno leta 1881.** :: ::

Največja slovenska hranilnica!

Mestna hranilnica ljubljanska

:: Ljubljana, Prešernova ulica št. 3. ::

Koncem leta 1915 je imela vlog . . . „ **48,500.000**—
Rezervnega zaklada „ **1,330.000**—

:: Sprejema vloge vsak delavnik. ::

Hranilnica je **puplarno varna** in stoji pod kontrolo **c. kr. deželne vlade**. Za varčevanje ima vpeljane lične

domače hranilnike.

Posoja na zemljišča in poslopja na Kranjskem proti **5%**, izven Kranjske pa proti **5¹/₄%** obrestim in proti najmanj **1%** oziroma **³/₄%** odplačevanju na dolg.

Narodna knjigarna v Ljubljani

priporoča sledeče knjige:

Atila v Emoni. Romanca. Napisal Ant. Aškerc. Cena broš. 1 K 40 v, vez. 2 K 40 v, s pošto 10 v več.

Brodkovski odvetnik. Roman. Češki spisal V. Beneš-Šumavskiy. Cena broš. 1 K 50 vn., vez. 2 K. 50 vin., s pošto 20 vin. več.

Čez trnje do sreče. Roman. Spisal F. Senčar. Cena broš. 1 K 20 vin., vez. 2 K 20 vin., s pošto 20 vin. več.

Greh in smeh. Zabeljene in osoljene kratkočasnice. Zbral Tinček Hudaklin. Cena 1 K, s pošto 10 v več.

Gospod Žabar. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 80 v, s pošto 10 v več.

Narodni kataster Koroške. Spisal Ante Beg. Cena 60 v, s pošto 70 v.

Gospod Bucek. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 70 v, s pošto 10 v več.

Kralj Matjaž. Zgodovinski roman. Spisal Fran Remec. Cena broš. 2 K, vez. 3 K, s pošto 20 v več.

Lepi striček. (Bel-ami.) Roman. Francoski spisal Guy de Maupassant, prevel Oton Zupančič. Cena broš. 3 K 50 v, vez. 4 K 70 v, s pošto 20 v več.

Ljubezen in junaštva strahopetnega praporščaka. Zgodovinska povest. Cena broš. 80 v, vez. 1 K 60 v, s pošto 10 v več.

Rienzi zadnji tribunov. Zgodovinski roman v dveh delih. Spisal Edward Lytton-Bulver. Cena 4 K, vez. 5 K 20, s pošto 20 v več.